

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Dana Gu-
ričanová, Robert Hammel, Re-
náta Hlavatá, Ingrid Hrubaničo-
vá, Martin Chochol, Bronislava
Chocholová, Ján Kačala, Natália
Kolenčíková, Ľubor Králik, Jana
Levícká, Sibyla Mislovičová,
Slavomír Ondrejovič, Lucia Mol-
nár Šatinská, Iveta Vančová, Pa-
vol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KAČALA, Ján: Podmetová vedľajšia
veta ako problém?..... 321
- VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej
onomastickej terminológie: *prímeno,
šľachtický prídomok, priezvisko – ro-
dinné meno, rodové meno* (2. časť).... 334

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Mi-
chal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a re-
vidované slovenské mená dovážaných,
zavlečených, pestovaných a ďalších
na Slovensku známych cudzokrajných
cievnatých rastlín. 6. Druhy rodov za-
čínajúcich sa písmenom R – S 344

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- Válenky, kapce, klobúky, hune* – vďači-
li sme za ne ovčej vlně. P. Žigo..... 354

ROZLIČNOSTI

- Braillovo písmo – braille, brail*. S. Duch-
ková 364

SPRÁVY A POSUDKY

- Vydali sme 3. zväzok Slovníka slo-
venských nárečí (o tradícii a inovácii
v lexikografickej praxi). K. Balle-
ková 368

SPYTOVALI STE SA

Oblačno. J. Páleníková..... 375

PRIPOMÍNAME SI..... 377

Obsah 56. ročníka 379

Index 56. ročníka. S. Mislovičová... 382

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 56, 2022, č. 6 (16. 12. 2022). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2022

Cena 1,50 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Podmetová vedľajšia veta ako problém?

JÁN KAČALA

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: In this paper, the author presents an analysis of the issue of the subordinate clause, which, as a syntactically subordinate unit, occupies the subordinate clause position as the position occupied by what is considered to be the only independent clause member of a two-membered sentence. He regards the contradiction between these phenomena as only apparent, for the subject position retains its syntactic essence, i.e. its independence and hence its exceptionality, even when occupied by a subordinate clause, and the manner of its occupation in the form of a subordinate clause is only one of the many ways of occupying this position.

Keywords: subject, subject subordinate clause, subject position, clause member, method of occupying syntactic position

V súvisе s podradovacou vetou s funkciou podmetu dvojčlennej vety ako súčasťi podradovacieho súvetia možno zistiť istý rozpor, spočívajúci v tom, že v pozícii absolútne určeného vetného člena, ako ho vymedzil Sergej Karcevskij, či jediného nezávislého vetného člena dvojčlennej vety,

za aký ho pokladal Roman Jakobson, stojí podradená, syntakticky závislá, čiže vedľajšia veta. V našej stati ukážeme, že tento rozpor je iba zdanlivý a že gramatické pomery v dvojčlennej vete sa obsadením subjektovej pozície podradenou vetou nijako zásadne nemenia, že subjektová pozícia ako pozícia syntakticky východiskového bodu dvojčlennej vety aj ďalej zostáva subjektovou pozíciou a nemení sa jej syntaktická povaha. Pritom treba pripomenúť, že aj prísudková časť takejto rozvetvenej syntaktickej štruktúry zodpovedajúco reaguje na takýto spôsob obsadenia pozície podmetu dvojčlennej vety syntakticky podradenou vetou a signalizuje tak istú osobitosť aj vo formálnom usporiadaní gramatických pomerov medzi týmito základnými vetnými členmi dvojčlennej vety. To značí, že sa to týka aj spôsobu formálneho stvárnenia predikatívneho vzťahu medzi týmito základnými vetnými členmi dvojčlennej vety.

Táto zdanlivo rozporná situácia sa dá spoľahlivo aj presvedčivo vysvetliť tým, že pojmoslovné budeme starostlivo rozlišovať medzi syntaktickou (vetnou) pozíciou, v danom prípade podmetovou, ďalej podmetom ako jedným zo základných vetných členov, obsadzujúcim subjektovú pozíciu, a napokon spôsobom vyjadrenia podmetu, t. j. spôsobom jeho lexikálno-morfologickej realizácie. Takýto metodologický postup predpokladá, že si náležite uvedomíme istú trojstupňovosť pri nazeraní na rozoberanú tematiku. V praxi to značí, že vidíme istý podstatný rozdiel medzi syntaktickou pozíciou z jednej strany a zodpovedajúcim vetným členom a spôsobom obsadenia tejto pozície či aj jej neobsadením z druhej strany. Vetný člen sa od zodpovedajúcej syntaktickej pozície odlišuje najmä tým, že povedzme v prípade podmetu tento vetný člen v danej syntaktickej štruktúre v takejto syntaktickej pozícii alebo stojí záväzne, alebo jeho výskyt v nej je možný, jeho prítomnosť v nej je teda potenciálna, alebo je taká situácia vylúčená, to značí, že daná syntaktická pozícia nie je či ani nemôže byť príslušným vetným členom obsadená. Pri obsadzovaní tejto syntaktickej pozície ako súčasť abstraktného obrazca či schémy dvojčlennej vety rozlišujeme teda predovšetkým mieru záväznosti pri obsadzovaní tejto syntaktickej pozície. Aj v našom jazyku jestvujú totiž vety so záväzne obsadenou podmetovou pozíciou alebo, ináč povedané, vety so záväzne vyjadreným podmetom dvojčlennej vety, ďalej vety so zvyčajne obsadenou podmetovou pozíciou, čiže vety so zvyčajne vyjadreným podmetom, ďalej vety s elidovaným, čiže vypusteným podmetom, ktorý sa

pravidelne nevyjadruje, ale jeho vyjadrenie nie je vylúčené, nasledujú vety so všeobecným podmetom, ktorého vyjadrenie v danej syntaktickej štruktúre sa nevyžaduje, a napokon sú to vety s nulovým gramatickým podmetom, v ktorých vyjadrenie podmetu nie je potrebné ani možné. Uvedené súhrnne naznačené typy viet budeme krátko charakterizovať ich výraznými znakmi a ilustrovať typizovanými príkladmi.

Vety so záväzne vyjadreným podmetom sú charakteristické výskytom takého slovesa v predikáte, ktoré predpokladá aj vyžaduje realizáciu východiskovej aj zasahovanej substancie svojho dynamického príznaku ako charakteristického všeobecného (kategoriálneho) významového prvku slovesa ako slovnodruhovej triedy. V danej syntaktickej štruktúre sa to prejavuje záväznou prítomnosťou gramatického podmetu aj predmetu v takej vete, a to vo vymedzených tvaroch. Takéto štruktúry predstavujú povedzme vety typu *Stal sa z neho letec*, prípadne *Nebude zo psa slanina, ani z vlka baranina* (príslovie), ktoré sa okrem záväznej obsadenosti intencných pozícií predpokladaných predikátovým slovesom v istých tvaroch vyznačujú aj pevným slovosledom v lineárnej postupnosti vetných súčastí (bližší výklad tohto typu viet podávame v osobitnej stati – pozri Kačala, 2019).

Vety so zvyčajne obsadenou podmetovou pozíciou sú spravidla vety s predikátovým slovesom v tvare tretej osoby jednotného alebo množného čísla, v ktorých ako podmet figuruje zvyčajne podstatné meno alebo – skôr v osobitných prípadoch – jeho zástupka, t. j. najčastejšie zámeno, typu *Rodič je zodpovedný za výchovu svojich detí. – Dielo vyšlo v peknej grafickej úprave. – Smreký tam rastú do vysoka. – On sa ho nezastal.*

Vety s elidovaným podmetom sú charakteristické tvarom prísudkového slovesa v podobe prvej alebo druhej osoby jednotného alebo množného čísla. Sú to vety, v ktorých sa v našom jazyku vyjadrenie podmetu zvyčajne nevyžaduje z jazykovosystémových, ako ani z ekonomických dôvodov, pričom – na druhej strane – sa v nich vyjadrenie podmetu nevyklučuje, ale také vyjadrenie spravidla pôsobí príznakovo. Neobsadzovanie podmetovej pozície je tu často dané tým, že také vety sa vyslovujú v dialogickej situácii, v ktorej sú účinkujúce osoby jednoducho identifikovateľné. Isté zástupné signalizovanie jestvovania podmetu je v takom type viet zahrnuté v tvare prísudkového slovesa, takže z neho, ako aj zo situácie alebo z kontextu je pomenovanie podmetu zreteľné. Zaraďujeme sem vety typu *Prišiel som*

s dobrým úmyslom. – *Vyrástol si na mládenca.* – *Vysvetlili sme si to podrobne.* – *Vyhrali ste zaslúžene.* Takýto typ podmetu sa v našej najmä jazykovovzdelávacej tradícii označuje ako *zamlčaný*, prípadne novšie sa toto označenie nahrádza podobou *nevyjadrený*; obidva tieto pojmy a termíny pokladáme za nevhodné a do istej miery aj zavádzajúce, lebo v danom prípade nejde ani o zamlčovanie, ani o nevyjadrovanie podmetu (ako sme to už povedali, pomenovanie podmetu v danej dvojčlennej vete naznačuje svojím zakončením tvar predikátového slovesa).

Vety so všeobecným podmetom sú také, v ktorých sa podmetová pozícia neobsadzuje preto, že je v danom širšom alebo užšom spoločenstve všeobecne známa a jej vyjadrenie nie je zo systémových ani z komunikatívnych dôvodov nevyhnuté či potrebné. Patria sem vety typu *Zajali ho na východnom fronte.* – *U susedov maľujú byt.* – *V neďalekej obci zvonia na poľudnie.* – *V novinách píšu, že nás čakajú horúčavy.*

Napokon ako vety s nulovým gramatickým podmetom chápeme také vetné štruktúry, ktoré vyslovujú všeobecne známe pravdy alebo skúsenosti najmä v podobe prísloví či porekadíel typu *Ako si zaseješ, tak budeš žať*; *ako si ustelieš, tak budeš spať*. – *Vodu káže, víno pije.* – či všeobecne overené postupy a rady v podobe receptov na prípravu jedál a nápojov, či uvádzania postupnosti istých úkonov typu *Do variacej sa polievky napokon pridáme nastrúhané zemiaky.* – *Pri montáži prístroja postupujte presne podľa uvedených pokynov.* Vety s nulovým gramatickým podmetom sa vyznačujú tým, že obsadenie podmetovej pozície nie je v nich možné ani v príznakovej situácii. Dôkaz o tom, že používateľ si spontánne uvedomuje jestvovanie podmetovej pozície v takých vetách, vidíme aj v tom, že pozícia prísudkového slovesa môže byť obsadená všetkými tvarmi slovesnej paradigmy. To je výrazný rozdiel oproti jednočlenným slovesným vetám typu *Hrmí.* – *Polepšilo sa mu.* –, v ktorých vetnozákkladové sloveso vystupuje v jednom výlučnom tvare, ktorý je zhodný s tvarom tretej osoby jednotného čísla stredného rodu osobných slovies. Takýto nulový gramatický podmet sa ako jav syntaktickej roviny zaraďuje medzi početné ďalšie nulové útvary v jazyku, vyskytujúce sa v ostatných subsystemoch jazyka; pri vymedzovaní tohto typu viet sa pridriavame chápania, ktoré podal Jozef Ružička v príspevku z roku 1968 (pozri Ružička, 1968).

Pri rozlišovaní syntaktickej pozície a súvzťažného vetného člena je pri podmete dôležité uvedomiť si aj to, že rozličné uvedené typy podmetu ako

vetného člena, t. j. záväzne vyjadrený, elidovaný (vypustený), všeobecný či nulový podmet, sa nedajú pripisovať podmetovej pozícii, a teda o týchto typoch podmetu nemožno hovoriť bezprostredne v súvisi s ňou: tá je v danej vetnej štruktúre pevná a zásadne môže byť obsadená alebo neobsadená, pričom obsadená aj neobsadená pozícia zodpovedá viacerým (naznačeným či uvedeným) typom podmetu. Najbohatší a najdiferencovanejší je – popri syntaktickej pozícii a zodpovedajúcom vetnom člene – tretí stupeň tejto hierarchickej sústavy, t. j. spôsob vyjadrenia tohto vetného člena a doň je zapojená celá slovná zásoba jazyka a v rámci substantív ako základného prostriedku a zámen ako ich zástupky aj dve rozdielne pádové formy, t. j. nominatív a genitív.

Okrem miery záväznosti v obsadení podmetovej pozície treba pri hľadaní odpovede na otázku rozpornosti pri kvalifikácii podmetových vedľajších viet ako podradených v hierarchii činiteľov ovplyvňujúcich vzťah medzi podmetovou pozíciou, podmetom ako vetným členom a spôsobom obsadzovania takejto pozície brať do úvahy ako rozhodujúci prvok morfológicko-lexikálne hľadisko pri formovaní daného vetného člena, a teda aj spôsobu obsadzovania podmetovej pozície. Tu sa nám vynára ako dôležitý faktor to, že daná syntaktická pozícia je v istej syntaktickej štruktúre iba jedna, ale tá môže aj nemusí byť obsadená, no spôsobov na jej obsadenie konkrétnymi gramaticky stvárnenými, ale aj gramaticky nestvárnenými lexikálnymi prvkami je oveľa viac, pričom tieto spôsoby sú usporiadané v istej pevnej hierarchii. Toto kvantitatívne porovnanie uvedených úrovní ukazuje mieru závažnosti porovnávaných činiteľov v gramatickej a sémantickej stavbe danej syntaktickej štruktúry, t. j. syntaktickej pozície na jednej strane a jej zodpovedajúceho vetného člena a spôsobov obsadenia tejto pozície konkrétnymi lexikálno-morfologickými formami.

Iba v krátkosti tu uvedieme, že na vyjadrovanie podmetu slúžia dosť početné morfológicky stvárnené lexikálne prostriedky, zastupujúce celú slovnú zásobu jazyka. Prirodzeným a základným prostriedkom sú podstatné mená ako pomenovania predmetov chápaných ako jestvujúcich samostatne. Výlučné postavenie spomedzi substantívnej tvarovej sústavy zaujíma tvar nominatívu, ktorý sa v teórii pádov priamo označuje ako pád podmetu. Táto pozícia nominatívu prirodzene vychodí z toho, že podľa koncepcie významu pádov predloženej Františkom Mikom nominatív vyjadruje „neúčast' čoho-

koľvek iného na označenom jave“ (Miko, 1962, s. 89) a stojí tak v opozícii proti všetkým ostatným pádom, ktoré vyslovujú rozlične modifikovanú účasť na takomto jave. Oveľa zriedkavejší, ale zároveň zásadný je výskyt genitívu substantíva v pozícii podmetu dvojčlennej vety. Je charakteristický tým, že k výsadnému označeniu substancie menom pribúda aj jej kvantitatívna charakteristika na úrovni tvaroslovnia: partitívny, čiže čiastkový genitív a s ním spojený negatívny, čiže záporový genitív vyjadrujú substanciu vyznačenú kvantitatívnym príznakom, pričom pri negatívnom genitíve ide o význam nulovej kvantity. Na prítomnosti alebo neprítomnosti práve tejto významovej dištinkcie sa zakladá rozdiel medzi vetou s nominatívnym podmetom typu *Voda v nádrži postupne pribúdala* a paralelnou vetou s genitívnym podmetom typu *Vody v nádrži postupne pribúdalo*. S genitívnym typom podmetu je práve prostredníctvom kvantitatívneho významového prvku úzko zviazaný aj zložený typ gramatického podmetu s označením *genitívna kvantitatívna modifikácia podmetu*, ktorý máme vo vetách typu *Mnoho účastníkov podujatia odišlo nespokojných*. Tu je kvantitatívny význam vyjadrený v obidvoch súčiastiach zloženého vetného člena. Podrobnejšie o tomto zloženom type podmetu hovoríme v štúdiu z roku 2002 (pozri Kačala, 2002).

Druhým najbohatšie zastúpeným slovným druhom obsadzujúcim podmetovú pozíciu dvojčlennej vety sú zámená, najmä osobné, ale aj ukazovacie a ostatné druhy zámen. Rovnako ako podstatné mená vystupujú v tvare nominatívu, ako aj genitívu, napríklad: *Ja tu už hodnú chvíľu čakám*. – *My sa ubránime aj proti presile*. – *Prišlo ich neúrekom*. Číslovky sú zastúpené najmä v matematických úkonoch typu *Dva a tri je päť*. – *Päť bez štyroch je jeden*. Číslovky sa používajú aj v spomínanom vetnom type so zloženým podmetom označeným ako genitívna kvantitatívna modifikácia gramatického podmetu. Spomedzi prídavných mien sa v podmetovej pozícii umiestňujú predovšetkým tie, čo prešli slovnodruhovým prechodom a chápu sa ako podstatné mená, napríklad *Sýty hladnému neverí*. K nim sa pridružujú aj adjektíválne formy pochádzajúce z iných slovných druhov, t. j. zodpovedajúce číslovkové a zámenné formy, ako aj početné neurčité slovesné tvary, t. j. tvary trpných a činných prídavných. Napokon treba spomenúť aj neohybné slovné druhy, ktoré v pozícii podmetu figurujú najmä vo vyjadreniach s vysvetľovacím, vymedzovacím alebo kvalifikačným statusom typu *Popri je zložená predložka*, prípadne aj amorfný slovný druh, t. j. citoslovčia, vo

vyjadreniach typu *Nadšené hurá zaznelo námestím. – Výstražné varúúú sa ozvalo dolinou*, ďalej označenia rozmanitých hláskových, prípadne písmenových jednotiek, symbolov a podobne.

Aj tento výpočet prostriedkov obsadzujúcich podmetovú pozíciu dvojčlennej vety ukazuje, že repertoár týchto prostriedkov je v pomere k jednej syntaktickej pozícii neobyčajne široký a mnohotvárný. Na konci tohto výpočtu možno a treba pripomenúť aj podradenú podmetovú vetu ako jeden zo štandardných spôsobov obsadzovania podmetovej pozície, no práve v danom kontexte treba zvýrazniť, že je to iba jeden z veľmi mnohých spôsobov, ale zároveň jazykovým systémom pevne podopretý spôsob vyjadrenia podmetu. Z toho vychodí, že účasť tohto spôsobu stvárnenia podmetovej pozície je síce z hľadiska celej uvedenej sústavy vyjadrovacích prostriedkov dôležitá, lebo svedčí o zaradenosti vedľajších podmetových viet do celej sústavy vedľajších viet, ale zároveň zaberajúca iba malé percento z daného celku.

Ako sme to už naznačili, tento spôsob realizácie podmetu, t. j. formou podradenej vety, sa z druhej strany opiera aj o zásadu, podľa ktorej sa v rámci syntagmatickej a vetnočlenskej teórie vetnej stavby uznáva poznatok, že každý vetný člen môže byť v rámci danej hlavnej či základovej vety vyjadrený aj formou vedľajšej či podradenej vety a pri súčasnej úrovni poznania a výkladu dvojčlennej vety zjavne ťažko nájsť dôvody, prečo by práve podmet mal byť z tejto zásady akousi výnimkou, keďže sa podmetová veta ako syntakticky podradená súčasť daného súvetia v porovnaní s podradenými vetami zastupujúcimi iné vetné členy nepreukazuje ničím výnimočným. Vedľajšie vety s funkciou gramatického podmetu sa totiž vyznačujú všetkými gramatickými, sémantickými aj lexikálno-morfologickými znakmi, ktoré platia pre vedľajšie či podradené vety vo všeobecnosti. Syntakticky zodpovedajú príslušnému vetnému členu a platia ako syntakticky podradená pevná súčasť danej nadradenej vety, sú uvedené spojkami alebo vzťažnými spájacími prostriedkami, v rámci nadradenej vety pri istom spôsobe stavby prísudkového slovesa môže sa vyskytovať intencný alebo neintencný predmet, na povahu vedľajšej vety môže v rámci nadradenej vety poukazovať odkazovací výraz, platiaci ako formálny vetný člen a utvárajúci so zodpovedajúcou spojkou či spájacím výrazom súvťažné dvojice typu *kto – ten, čo – to, to – že, ten – ktorý, ten – kto, ten – čo, tak – že* a podobne, a ako to

naznačujú aj citované súvzťažné spájacie dvojice, pre lineárnu stavbu istých typov takýchto súvetí môže byť charakteristický aj istý typ vetosledu; v danom prípade sa to týka predovšetkým súvetí, ktorých podradená veta je uvedená vzťahnými zámenami typu *kto, čo, ktorý*. Ako ukazuje aj zhromaždený dokladový materiál, podmetové vedľajšie vety môžu byť v rámci daného podrad'ovacieho súvetia aj viacnásobné a v rámci rozvetvovania danej podradenej vetnej štruktúry aj samy môžu byť rozvítené inou syntakticky podradenou vetou.

Okrem iného opísaný „normálny“ stav v súvisi s vedľajšími vetami obsadzujúcimi pozíciu gramatického podmetu potvrdzuje aj výskyt jednotlivých typov nadradených viet, v rámci ktorých sa podmetová pozícia obsadzuje formou podradenej vety. Máme tu na mysli predovšetkým spôsob výstavby prísudku nadradenej vety: vedľajšie vety obsadzujúce podmetovú pozíciu sa totiž vyskytujú ako podradené vety vo vzťahu ku všetkým rozmanitým vetám s rozličným spôsobom vyjadrenia prísudku nadradenej vety; máme na mysli jednoduchý aj zložený typ prísudku v aktívnom alebo pasívnom tvare, ako aj prísudok vyjadrený lexikalizovaným spojením či prísudok ako súčasť frazeologického spojenia. Ako príklady uvádzame aspoň tieto výrazné typy prísudku v hlavných vetách:

Vety so subjektovým (bezobjektovým), prípadne aj so subjektovo-objektovým intencným typom slovesa v prísudku; niektoré doklady z literárnej praxe: Z toho mu *nasledovalo*, že voľky-nevoľky hlavný dôraz preda len kládol na veci kultúrne, duchovné. (A. Mráz) – Podobne sa utečenci z Tróje etablovali podľa Vergília v starej Itálii. *Stačilo*, aby si Lavinia, Latinova dcéra, zobrala Aenea. (M. Homza) – *Zdá sa* teda, že aj na tento alpský priestor možno uplatniť svedectvo byzantských prameňov o Sklavíniach. (M. Homza) – Lebo kde je v Šaldovi os a stred, uholný kameň a prazážitok? *Zdá sa*, že sa nenachádza v okruhu radostných, optimistických pocitov životných; *zdá sa*, že na dne, kdesi hlboko v ňom, je veľmi neodbytný, ním samým skôr skrývaný ako vyslovovaný pocit tragična. (A. Matuška) – *Otcovi neušlo*, že otázka stála na informáciách donášačov, že to bol neskrývaný cynizmus. (B. Šikula) – Hnev mužov nezastavia ruky žien. *Vždy sa stane*, čo sa má stať. (B. Šikula) – Z takéhoto jeho nastrojenia *vyplýva*, že sú v ňom i v jeho diele kľče, pokriveniny a jednostrannosti. (A. Matuška) – *Tu vyjde najavo*, že jeho pátos a irónia, jeho vedenie a inštinkt, jeho láska a nenávisť

nesú isté posolstvo a sú v službách čohosi, čo nikdy nestráca úplne z mysle a z očí. (A. Matuska) – Kto necíti teplo podanej ruky, *vie*, že zmierenie je iba dočasné, lebo ten, čo nezabudol, *sa* raz pripomenie. (B. Šikula)

Ako veľmi početné zaznamenávame – aj v nadväznosti na ostatný uvedený príklad – doklady s odkazovacími prvkami použitými v rámci nadradenej vety, pričom prísudok v nadradenej vete sa vyznačuje rozmanitou výstavbou: vyskytujú sa tu doklady na rozličné slovesá subjektového aj subjektovo-objektového intencného typu ako prostriedky na realizáciu jednoduchého prísudku, ako aj doklady na zložený slovesno-slovesný a slovesno-menný typ prísudku; niektoré príklady: Čo vykonal na tomto poli, to veľmi podnetne a v zmysle pokrokovom *začlenilo sa* do vývinu našej národnej vzdelanosti, hoci sa to v nejednom vzťahu stalo aj v rozpore so zámermi a náhľadmi Kollárovými. (A. Mráz) – Duše k nemu už za jeho života *privádzalo* nepochybne aj to, že bolo imponujúce vidieť ho, ako hrdinsky prekonáva bolesti a strasti svojho fyzického života. (A. Matuska) – Vtedy asi stratil si pozemské vedomie žitia a *nasledovalo* to, na čo sa nepamätáš. (I. Krasko) – Vo svetle smrti, v onom svetle, ktoré tak prenikavo osvecuje ľudské dielo, to bezpečne *precítili* tí, ktorí ho milovali, a neodvratne to *rozpoznali* aj tí, do lásky *ktorých* sa nezapísal. (A. Matuska) – Barabáš sa i tentoraz spevom posmeľoval v ceste, *aby sa mu* tak *videlo*, že *neputuje sám*, ale že *putujú dvaja*: on a jeho pesnička. (L. Ondrejov) – Pri ich ťaženiach na Balkánsky polostrov a pri dobýjaní rozličných miest *sa* napokon *museli prejavit'* tí, čo vedeli zostrojit' dobývacie stroje a ovládali rôzne techniky podkopávania obranných múrov, dnes by sme to nazvali ženijné vojsko. (M. Homza) – Veľmi skoro *by musel odložit'* pero ten, kto by hľadal niečo mimoriadneho vo vonkajšej podobe Čapkovho života. (A. Matuska) – To však ešte *neznamená*, že prvého muža Karola Róberta vylúčime zo slovenských dejín. (M. Homza) – *Pripadá* to, ako *keby* v nasledujúcich dvanástich rokoch plnil bod za bodom, čo si ako úlohu pre básnika určil roku 1900. (M. Pišút) – *Dôležité* na citovanej ukážke *je* to, že Slovania v tom čase ešte nestavajú opevnenia, ale „záchrana hľadájú v úteku do hustých a tmavých lesov“. (M. Homza) – *Zvláštnosťou* takého Slovanmi kontrolovaného teritória *je* to, že nepodlieha inej politickej moci. (M. Homza)

Dosť bohaty sú zastúpené aj doklady na slovesá vystupujúce v prísudku nadradenej vety v tvare zvratného pasíva, pričom aj tu z hľadiska výstavby

môže ísť o jednoduchý alebo o zložený prísudok: *Šepkalo sa, že* nás stiahnu na hranicu s Poľskom. (B. Šikula) – *Či* chorí od zeleniek vyzdraveli, *nevie sa*, ale ženičky naznašali Katre živnosti vyše práva. (L. Ondrejov) – *Nájdu sa, ktorí* odmietnu i jedno, i druhé pod titulom, že sme ho „prekonali“ a že nám nemá čo povedať. (A. Matuška) – *Uvádza sa, že* jazyky ako francúzština, ale najmä angličtina majú vysoký stupeň homonymity. (E. Pauliny) – *Tu sa ukáže, že* tento junák je aj múdry človek. (A. Matuška) – O gemerskom regióne *sa vie, že* jeho podzemie je samé železo. *A vie sa aj to, odkiaľ* sa to železo vzalo. Aspoň drienčanský farár Pavel Dobšínský to vie. (O. Sliacky) – *Namieta sa, že* nemožno stavať kritika na roveň básnikovi; *že* literatúra, to nie sú len štíty a veľhory, ale aj roviny a nížiny; *že* literárny súd nemá platnosť, ktorú mu občas pripisoval. (A. Matuška) – Robili sa narážky i priamo *sa vyslovovalo, že* mnohé z toho, čo vraví, povedali pred ním Guyan a Nietzsche, Carlyle a Emerson, Goethe a Flaubert. (A. Matuška) – Keď sa pred dvadsiatimi rokmi pominul, *vedelo sa a cítilo sa* všeobecne, *že* neodíšiel len literát a *že* sa jeho pôsobenie a sledy tohto pôsobenia musia síce hodnotiť predovšetkým v literatúre, ale v súvislosti s celým českým národným životom. (A. Matuška) – A ako v Rusku uplynuli celé desaťročia, kým *sa pochopilo, že* úlohou modernej poézie je utkať priadzu básnickej viery a sily Puškinovej... (J. Felix, preklad) – Azda to nebude celá pravda, ale *tak sa vidí, že* s takým Jankom Kráľom či Hviezdoslavom, nehovoriac o Tajovskom a Timrave, sme ďalej v interpretácii a výklade i hodnotení ako s Kukučinom. (A. Matuška) – Netrvalo dlho a *začalo sa hovoriť, že* do studne mu niekto pomohol. Pri pitve *sa údajne zistilo, že* v pľúcach nemal vodu, takže do nej padol už mŕtvy. (J. Fekete-Apolkin)

Osobitne tu uvádzame aj príklady na zložený slovesno-menný prísudok v pozícii tohto základného člena nadradenej vety, pričom mennú časť obsadzujú prídavné mená v rozličných tvaroch podľa stupňov alebo podstatné mená najmä v nominatíve, menej často aj v inštrumentáli: Iba tak *je možné*, úbohý Tóno, *že* sa nepamätáš na niečo, čo sa robilo s tebou v čase, keď si umrel pre pozemský život a kým si sa neprebudil k životu zvanému u nás na zemi: pohrobným. (I. Krasko) – *Najhoršie bolo, že* už pár rokov mával kruté bolesti, akoby mu nohy zvierali v stredovekých španielskych čižmách. (J. Fekete-Apolkin) – Vzhľadom na nákladnosť takéhoto vojenského výstroja *je jasné, že* jeho nositeľ si ho mohol dovoliť. (M. Homza)

– *Je veľmi zaujímavé, a náš informátor to priamo akcentuje, že Avari na svoju expanziu, podobne ako kedysi Gepidi, použili Slovanov.* (M. Homza) – *Charakteristické je, že táto publikácia ani v Čechách a ani na Slovensku nemala väčší odbyt.* (A. Mráz) – *Z uvedenej ukážky je rovnako jasné, že medzi Slovanmi a Avarmi neprišlo k nijakej rozhodujúcej bitke.* (M. Homza) – *Nemenej príznačné pre jubilujúceho autora je, že hoci pozornosť sústreďuje najmä na skúmanie literárnej a kultúrnej histórie vojvodinských Slovákov, tému nastoľuje v kontexte s najuniverzálnejšími otázkami spätými s problémami modernej (postmodernej) spoločnosti.* (E. Farkašová) – *Nie je ani jasné, ktorá z tých dvoch postáv je v minulosti a ktorá v budúcnosti.* (J. Švantner) – *No isté je, že tu v Páleniciach nezostane, lebo by sa skôr či neskôr zbláznil, tak ako sa ten Juskanič, ktorý sa cíti medzi huncokármi celkom dobre, a zdá sa, že si s nimi aj rozumie.* (V. Šikula) – *Kto napadne cudzie územie, je agresor, kto na ňom zapáli oheň, je podpaľač, kto otrávi studne v zemi, ktorá mu nepatrí, je travič, kto si ju privlastňuje, je okupant, a kto zabíja nevinných, je vrah.* (B. Šikula) – *Vyššia pravda je, že je pôvodný v aplikácii myšlienky, v jej zaradení do nového kontextu; vyššia pravda je, že neprijíma, ale inšpiruje sa.* (A. Matuška) – *Dlhányi bol učiteľ, ktorého žiactvo práve pre jeho lásku k sebe rado malo, a čo mne iste po ňom za môjho učiteľského pôsobenia zostalo, je nevinný žart v škole i okrem školy so šuhajcami.* (J. Kalinčiak) – *Zvláštnosťou takého jazyka je, že má vďaka prirodzenému rozptylu študentov často nadregionálny charakter.* (M. Homza) – *Nie je zveličením, ak tvrdím, že vydať sa na takú hľadačskú cestu nás podnecujú aj práce jubilujúceho autora.* (E. Farkašová)

Napokon prinášame doklady na prísudok nadradenej vety sformovaný vetnou príslovkou: Takže už tretí rok sme v stave neporiadku, chaosu a existenčnej hrozby. *Nečudo, že pre mnohých táto situácia znamená vysoké nervové vypätie a psychicky nevládajú ťarchu doby.* (A. Hykisch) – *To je zmena naozaj základná a nečudo, že si niektorí zamieňajú poslanie bojovníka v prvých radoch s poslaním predspeváka a okiadzača.* (V. Mináč) – *Škoda, že si to nevidel.* (úzus) – *Šťastie, že sa nestalo nič horšie.* (úzus) – *Odskúšali si svojich fanatických dobrovoľníkov, ale najmä zbraňové systémy, ktoré onedlho využili v novej svetovej vojne. Nedajbože, aby táto historická paralela pokračovala, veď naozaj stojíme na prahu tretej svetovej vojny.* (A. Hykisch) – *Muž, ktorý by potreboval pomoc, sám pomáha. Nuž*

nie div, že rozprávkovej živej vody, ktorá ukončí jeho trápenie, sa dostane aj jemu. (O. Sliacky) – *Nie div, že Vajanský i Hviezdoslav boli takmer zrazení nad hĺbkou a úprimnosťou Kraskovej ľútosti nad človekom i celým ľudstvom.* (M. Pišút)

Na záver sa z rýdzo praktickej stránky možno pristaviť pri dokladoch, ktoré sa veľmi podobajú rozoberaným podmetovým vedľajším vetám, ale podrobnejší rozbor ukazuje, že nimi nie sú. V doklade *Magdaléna, skríkol som od radosti nad jej telom a v očiach zajasalo mi toľko hviezd, koľko ich len bolo tej noci na nebi.* (M. Figuli) máme v nadradenej vete podmet sformovaný ako zložený vetný člen, t. j. v podobe *toľko hviezd*. V ňom sa ukazovacím zámenom *toľko* odkazuje na vedľajšiu vetu uvedenú súvzťažným opytovacím zámenom *koľko*. Výzerá to tak, akoby vedľajšia veta vyjadrovala podmet a platila tak ako podmetová. Treba si však uvedomiť, že úlohu podmetu v nadradenej vete má spojenie *toľko hviezd* s prítomnosťou plnovýznamového podstatného mena v tvare genitívu *hviezd* v spojení s ukazovacím zámenom *toľko* a vedľajšia veta realizuje obsah nie celého zloženého vetného člena, lež iba jeho jednej časti, t. j. zámena *toľko* s kvantitatívnym významom, a tak vedľajšia veta vyjadruje prívlastok podstatného mena v genitíve *hviezd*, čiže platí ako prívlastková, nie podmetová.

Podobný, ale v istom zmysle opačný príklad máme v súvetí *Zopár z tých, čo sa vrátili /z vojny/, zomrelo do jedného roka po návrate.* (J. Fekete-Apolkin) Tu predložkový genitívny tvar zámena *z tých* ako súčasť zloženého vetného člena v podobe *zopár z tých* – tiež podmetu – odkazuje na vedľajšiu vetu *čo sa vrátili* a zastupuje tak tvar podstatného mena, lebo jeho kvantitatívna súčasť je vyjadrená číslovkou *zopár*. Aj v tomto súvetí teda vedľajšia veta vyjadruje prívlastok vzťahovaný na zámennú (odkazovaciú) súčasť zloženého vetného člena a hodnotíme ju tak ako prívlastkovú. Ide o jednotlivé prípady, ale tie nám signalizujú, že výsledný poznatok, keď má byť verný syntactickej stavbe daného súvetia, musíme dosahovať presným postupom a musí zodpovedať skutočnému usporiadaniu pomerov v danom súvetí.

Na záver môžeme opätovne konštatovať, že pri riešení otázky podradenosti či nadradenosti istej vety treba vychádzať z princípu, že pozície vo vetnej štruktúre sú navzájom zviazané vzťahmi nadradenosti a podradenosti a utvárajú tak základnú schému vety, kým to, či a akým spôsobom a čím sú tieto pozície obsadené, je až druhostupňová vec, nie syntakticky rozho-

dujúca a spôsob obsadenia danej syntaktickej pozície by nás teda nemal ovplyvňovať pri uvažovaní o tom, ktorá súčasť daného súvetia je nadradená a ktorá podradená. Tento záver vyplýva aj z nášho východiskového syntagmatického princípu, lebo najmenšie syntakticky spojené jednotky vo vete sú syntagmy a tie sú tiež vybudované práve na závislostnom princípe, ktorý podmieňuje takýto prístup.

LITERATÚRA

KAČALA, Ján: Genitívna kvantitatívna modifikácia gramatického podmetu. Slovenská reč, r. 67, 2002, č. 2, s. 65 – 73.

KAČALA, Ján: Vety so záväzne vyjadreným podmetom. Typ Stal sa z neho letec. In: Svět podle Grepla. Profesoru Miroslavu Greplovi k devadesátým narodeninám. Ed. P. Malčík, P. Karlík. Brno: Host – vydavatelství 2019, s. 81 – 90.

MIKO, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962. 256 s.

RUŽIČKA, Jozef: O vetách s nulovým gramatickým podmetom. In: Otázky slovanské syntaxe. II. Red. J. Bauer. Brno: Universita J. E. Purkyně 1968, s. 115 – 117.

Zo slovenskej onomastickej terminológie: *prímeno, šľachtický prídomok, priezvisko – rodinné meno, rodové meno* (2. časť)

IVETA VALENTOVÁ

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: *Byname, noble predicate, surname, family name* and *dynastic name* are special onomastic, resp. anthroponomastic terms. Some are specific only for onomastics, e.g. *byname*, others have more widespread use, e.g. *surname*. While the terms *byname, noble predicate, surname* are included as individual anthroponyms, the terms *family name* and *dynastic name* are group anthroponyms. Despite the fact that they belong to the basic generic terms, their understanding and definition is not always unambiguous and uniform with regard to individual languages or national onomastics. Some of these terms are understood as synonymous (*surname, family name*), because they reflect the older state of use in Slovak onomastics. Others are in a hyperonymic-hyponymic relationship (noble predicate as a kind of byname). The meanings of these terms are related to the development of naming persons and with the transition of the one-element anthroponymic system to the two-element system. The paper deals with the analysis of these terms, their semantic features and their definition with regard to the development of naming and the state of their use in contemporary Slovak onomastics. The terms *surname, family name* and *dynastic name* are characterized in the second part of the article.

Key words: onomastics, anthroponomastic terminology, surname, family name, dynastic name

Po oficiálnom ustanovení (kodifikovaní) dvojmennej pomenovacej sústavy nastala prestavba funkčných členov osobného mena, hierarchicky základným určeným funkčným členom osobného mena sa stalo povinné

Príspevok bol vypracovaný v zmysle cieľov vedeckých projektov VEGA č. 1/0058/20 Teória a terminologický systém slovenskej onomastiky (v kontexte slovanskej a medzinárodnej onomastickej terminológie) a č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

a povinne dedičné prímeno, terminologicky už *priezvisko*, ktoré predstavuje novú kategóriu osobnej pomenovacej sústavy (porov. napr. Blanár, 1996, s. 74; 2002, s. 409; 2003, s. 14). Priezvisko v zásade prijíma manželka ako znak príbuzenstva a deti ako znak pokrvného príbuzenstva. Rovnakú funkciu má aj prechýľovanie ženských priezvisk, ktorým sa poukazuje na príbuzenský vzťah ženy k otcovi alebo manželovi, nie na „vlastnícky vzťah“ ženy k mužovi, ako sa to snažia mylne vysvetľovať niektoré genderové lingvistky.¹

Priezvisko sa v Slovníku jazykovedných termínov (Horecký – Rácová, 1979, s. 131) definovalo ako „meno, ktoré nosia príslušníci jednej rodiny: *Veselý, Novák*“. Nie je to však len špecificky onomastický pojem, preto sa jeho význam vysvetľuje napríklad aj vo výkladových slovníkoch. V Slovníku slovenského jazyka (3. zv., 1963, s. 552) sa charakterizuje ako „rodové, rodinné meno“, ale zriedkavo aj vo význame „prezývka“, pričom v súčasnosti sa už pojmy *priezvisko* a *prezývka* významovo rozlišujú. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, s. 581) sa uviedol už len význam „rodové, rodinné meno“. V slovanskej príručke onomastickej terminológie (Svoboda a kol., 1973, s. 41; ďalej ZS) sa termín *priezvisko* uviedol v rámci rozdelenia termínov podľa objektov a javov označovaných vlastnými menami, ale zároveň aj v časti s názvom Sústava osobných mien a ich fungovanie a definoval sa tiež len ako „dedičné meno rodiny“. V aktualizovanej príručke onomastickej terminológie z r. 1983 (Svoboda a kol., 1983, s. 268; ďalej OS) sa antroponomastický termín *priezvisko* zaradil už len do druhej spomínanej časti a jeho definícia sa rozšírila, porov. napr. vysvetlenie v ruštine: „Наследуемое именование семьи, которое обычно носит каждый ее член помимо своего личного имени и которое указывает на его принадлежность к данной семье“ = Dedené pomenovanie rodiny, ktoré zvyčajne nosí každý jej člen popri svojom osobnom mene a ktoré naznačuje jeho príslušnosť k tejto rodine.

V českej onomastike S. Pastyřík (2010, s. 20) definoval *priezvisko* (čes. *příjmení*) ako „dědičné rodinné jméno; jako takové ustanoveno Josefem II. v r. 1786“ a ako dedičné meno rodiny ho charakterizoval aj K. Komárek

¹ Mnohé prípony v propriálnej lexike plnia inú funkciu ako v apelatívnej. Bližšie o prechýľovaní a prechýľovacích príponách a ich funkciách a významoch v priezviskách a pri ich tvorení I. Valentová (2016; tam aj ďalšia literatúra).

(2012, s. 7). V Novom encyklopedickom slovníku češtiny ho M. Knappová a M. Svoboda (2017) definovali o niečo podrobnejšie ako „dedičné jméno rodiny; druhá základní složka systému pojmenovávajícího v České republice oficiálně občany“. V mnohých z uvedených definícií sa použilo vysvetlenie typu „meno rodiny“, „rodinné meno“ či dokonca „rodové meno“. Termín *priezvisko* sa však zaraďuje k individuálnym antroponymám (osobným menám), označuje sa ním vlastné meno jednotlivcej osoby (*Kováč, Kováčová; Plachý, Plachá; Bystrický, Bystrická*), nepomenúva sa ním rodina ako celok, ale vyjadruje sa ním vzťah jednotlivca k rodine ako celku. Podľa V. Blanára (Blanár – Matejčík, 1978, s. 27; Blanár, 1996, s. 40) designáciu priezviska konštituuju sémantické príznaky [+ ustálenosť administratívno-právnym úzom], [+ príbuzenský vzťah k rodine ako celku (jednotlivec podľa vzťahu k príbuzným osobám)], [+ dedičnosť], pričom negatívnu hodnotu majú príznaky [– pomenovanie osoby bez zreteľa na príbuzenský vzťah], [– ustálenosť užším spoločenským úzom], [– konotácia]. V. Blanár (Blanár – Matejčík, 1978, s. 27) pri funkčnom člene *priezvisko* vyznačil aj kladnú hodnotu príznaku [+ mužský/ženský nositeľ], ktorý sa však na základe formy, keďže sa mužským tvarom priezviska pomenúva už aj osoba ženského pohlavia, podľa nášho názoru nedá úplne označiť len pozitívnou hodnotou napriek tomu, že vo väčšine prípadov v súčasnej úradnej sfére i v úradnej a najmä v neúradnej komunikácii je tento sémantický príznak platný. Pre termín *priezvisko* by sme navrhli definíciu „úradné dedičné meno, ktoré má obvykle každý člen rodiny a poukazuje na jeho príslušnosť k danej rodine“, aby sa v nej nevyskytovali spojenia *rodinné meno* alebo *meno rodiny*.

Termín *rodinné meno*, príp. *meno rodiny* je totiž osobitný druh skupinového antroponyma, ktorý sa používa na označenie príslušníkov rodiny; na označenie príslušníkov jedného rodu sa používa termín *rodové meno*, napr. *Novákovci, Kováčovci; Habsburgovci, Jagelovci*. V slovanskej onomastickej terminológii (ZS, s. 44 – 45; OS, s. 90 – 91) sa zdôrazňuje, že ide o rodinné meno, v niektorých jazykoch sa definovalo termínom *priezvisko*, resp. *priezvisko v pluráli* (napr. v poľštine *nazwisko rodzinne*, v macedónčine sa vysvetľuje v definícii ako *npe3yme 6o nlypa1*), pričom sa uvádzajú príklady rodinných mien v niektorých jazykoch, napr. v češtine *Novákovci*, v poľštine *Nowakowie, Nowakostwo*, v nemčine *Müllers*, a rovnako aj rodových mien, napr. v češtine *Přemyslovci*, v poľštine *Jagiellonowie, Piastowie* a pod.

V niektorých jazykoch existuje pre tento druh antroponyma opisný termín, napr. v ukrajinčine je *найменування для всієї родини* (= pomenovanie celej rodiny; ZS, s. 90). Novšie D. Bučko a N. Tkačova (2012, s. 125) uviedli termíny ako *назва династії* (= meno dynastie, napr. *Рюриковичі*), *назва роду* (= meno rodu), *назва княжого роду* (= meno kniežacieho rodu, napr. *Ізяславичі*). Napríklad aj v ruštine sa rozlišuje *имя рода* (napr. *Толстые, Пушкины*) a *династическое имя* (porov. ZS, s. 45; Podol'skaja, 1978, s. 56, 61). Na rozdiel od termínu *priezvisko*, ktoré je druhom individuálneho antroponyma, sa termíny *rodinné, rodové, dynastické meno* zaraďujú k skupinovým antroponymám, označujú príslušníkov jednej rodiny, rodu, dynastie alebo niekoľko jej členov ako celok. Rodinné (i rodové, dynastické) mená majú plurálovú podobu, ide o plurálie tantum (nemajú singulár), označujú pokrvné príbuzenstvo. Ak sa tvoria zo substantív (substantívnych priezvisk), v spisovnej slovenčine majú príponu *-ovci*, napr. *Hajdúchovci, Zajacovci*² (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 81; ďalej MSJ; porov. napr. aj Blanár, 1996, s. 102). Rodinné mená, ktoré sa tvoria z priezvisk v podobe akostných alebo vzťahových adjektív, majú tvar plurálu týchto adjektív (*Plachí, Bystrickí*).

V. Blanár pri modelovaní živých osobných mien uviedol priezvisko a živé rodinné meno ako dva osobitné funkčné členy, pričom v živom (neúradnom) pomenovaní nemusí mať úradné priezvisko osoby a živé rodinné meno zhodnú atropolexému, napr. *Milan Babiak*, živé rodinné meno *Šnajderoje* (Blanár – Matejčík, 1978, s. 115; tam aj ďalšie príklady).

V neúradnom pomenovaní sa na slovenskom území používajú pre rodinné mená aj iné sufixy, napr. pre stredoslovenské nárečia sú typické prípony *-ove, -oje, -ojo, -é/-e*, pre západné Slovensko sú zväčša ešte zakončené na *-ch* (*Balažoviech, Markech, Jankových*).³ Prípony *-oje, -eje, -e* sa pokladajú za varianty prípony *-ovie* (MSJ, s. 222). Za spisovnú teda možno pokladať aj príponu *-ovie* (rodinné meno *Hraškovie*, napr. v osobnom mene, ktoré tvorí aj názov známeho literárneho diela *Zuzanka Hraškovie*) v rámci hovorovej,

² Tvary s príponou *-ovia* (*Hajdúchovia, Zajacovia*) majú význam „niekoľko príbuzných alebo nepříbuzných osôb s rovnakým menom“, v nárečiach sa však používajú aj vo význame rodinných mien.

³ Areálovú distribúciu niektorých týchto prípon prehľadne ukazuje napr. Atlas slovenského jazyka (Buffa, 1981, I. časť – mapy, mapa č. 115, s. 127). Novšie sa im venovali napr. V. Uhlár (1992), A. Ferenčíková (2015, s. 109 – 117), I. Valentová (2018, s. 85 – 87).

neoficiálnej komunikácie. Tieto živé podoby rodinných mien môžu byť aj funkčným členom živých osobných mien (mien jednotlivcov, individuálnych antroponým), v ktorých poukazujú na príslušnosť pomenovanej osoby k rodine ako celku (bližšie napr. Matejčík – Blanár, 1978; Valentová, 2009 a i.). Úradné priezviská môžu mať aj formu živých rodinných mien s uvedenými príponami. Utvorili sa z týchto typov rodinných mien, ak sa použili vo funkcii prímena.

Jedným z dôvodov, prečo sa termín *priezvisko* v definíciách vysvetľuje ako „rodinné meno“, môže byť práve snaha o zdôraznenie príznaku príslušnosti k rodine, t. j. že ide o typ antroponyma, ktorého antropolexéma (slovný základ) je spoločná pre všetkých členov rodiny, príp. rodu. Ďalším dôvodom je, že takýto typ definície sa utvoril v čase, keď ešte nebola celkom ustálená onomastická terminológia a termíny *priezvisko* a *rodinné meno* často splývali, používali sa ako synonymné termíny vzhľadom na ich podobný onymický obsah, resp. sa uprednostňoval termín *rodinné meno* alebo *meno rodiny* s významom „priezvisko“. Termín *rodinné meno* použil napríklad J. E. Holuby, ktorý napísal do Slovenských pohľadov príspevok s názvom *O rodinných menách v Bošáckej doline* (1899), alebo J. Leška v článku *O rodinných menách brezovských* (1900), pričom obidvaja písali o priezviskách. Zo začiatku ho v tomto význame používal aj sám V. Blanár (1950) a možno sa s ním stretnúť v rovnakom význame aj vo viacerých ďalších starších prácach. Do novších slovníkových, encyklopedických, terminologických a iných prác sa potom tieto definície zväčša len úplne alebo čiastočne kopírovali bez ohľadu na novší vývin a stav v slovenskej onomastike a v jej terminológii. Niekedy sa termín *rodinné meno* vo význame „priezvisko“ používa napríklad aj v bežnej, resp. neodbornej komunikácii. Pojem *priezvisko* sa ešte úplne neudomácnil ani na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku a v tomto význame sa často použil termín *rodinné meno* aj v prácach slovakistov, ktorí skúmali priezviská Slovákov v Maďarsku (porov. napr. Divičanová, 2017, s. 19).

V angličtine sa napríklad termíny *surname* a *family name* takisto pokladajú za synonymné a definujú sa ako „hereditary name of a family or a member of a family with such a name – e.g. *Smith, Farkas, Neumann, Herrera*“ = dedičné meno rodiny alebo člena rodiny s takýmto menom – napr. *Smith, Farkas, Neumann, Herrera* (ICOS Lists of Key Onomastic Terms), hoci

W. Van Langendonck (2007, s. 191) uviedol, že vo svojom prototypickom zmysle sa výraz „family name“ používa ako meno pre skupinu ľudí s rodinnými väzbami a je teda akýmsi súhrnným menom⁴, ale zároveň pripúšťa, že sa môže objavovať aj pri krstných menách, ako napríklad *Paul Newman*, *Maria Peeters*, ale vo vete nedokáže fungovať bez sprievodného klasifikátora „family“ (**Johnson are coming today = *Johnson dnes prídu* / *The Johnson family is coming today = Johnsonovci dnes prídu*)⁵. Možnosť terminologicky rozlišovať *family name* ako skupinové antroponymum (rodinné meno *the Johnsons*) a *surname* ako individuálne antroponymum (priezvisko *Johnson*) sa však neprejavila.

Záver

Prímeno (historické priezvisko, protopriezvisko), *šľachtický prídomok* / *predikát*, *priezvisko*, *rodinné meno* a *rodové meno* sú osobitné onomastické termíny, z ktorých niektoré sú špecifické pre onomastiku (*prímeno*), iné sú zase rozšírenejšie a ich význam sa vysvetľuje aj vo výkladových slovníkoch (*priezvisko*). Zatiaľ čo termíny *prímeno*, *šľachtický prídomok* a *priezvisko* sa zaraďujú k individuálnym antroponymám, termíny *rodinné meno* a *rodové meno*, resp. *dynastické meno* sú skupinové antroponymá. Termíny *prímeno* a *šľachtický prídomok* sú v hyperonymicko-hyponymickom vzťahu. Okrem *prídomku* sa aj (historická) *individuálna charakteristika* a *prezývka* môžu chápať ako druhy prímen, pričom tieto dva termíny tiež môžu byť v hyperonymicko-hyponymickom vzťahu (*prezývka* ako druh individuálnej charakteristiky). Napriek tomu, že uvedené onomastické termíny sa zaraďujú k základným generickým antroponomastickým termínom, ich chápanie a definovanie nie je vždy jednoznačné a jednotné vzhľadom na jednotlivé jazyky či národné onomastiky a onomastické školy. Významy týchto ter-

⁴ V angl.: „In its prototypical sense, the term ‘family name’ is used as a name for a group of people with family bonds. Thus, a family name is a kind of collective name.“

⁵ Porov. „Family names can of course also appear after given names, as in: *Paul Newman / Maria Peeters*. In Flemish dialects, they combine with bynames, as in: *Baaske Vankrieken*. They can also figure after locative prepositions to indicate the place where the family lives: *bij Peeters / at Peeters* š. However, they are unable to figure as the subject (or object) of a sentence without the accompaniment of the classifier (see also chapter 2, 2), compare: (5) a. **Johnson are coming today*. b. **Janssens komen vandaag*. c. *The Johnson family is coming today*. d. *De familie Janssens komt vandaag*.“

mínov súvisia s vývinom pomenúvania osôb a s prechodom od jednomennej k dvojmennej antroponymickej sústave, preto ich onymický obsah treba chápať v spoločensko-historickom kontexte.

Vzhľadom na analýzu používania uvedených termínov a ich designáciu navrhujeme termín *príméno* definovať ako doplnkové (sekundárne) určujúce meno (determinant) v jednomennej pomenovacej sústave, ktoré nie je ustálené a povinne dedičné, a tento termín používať iba pre funkčný člen antroponyma pred oficiálnym ustanovením dvojmennosti počas jozefinských reforiem v druhej polovici 18. stor. Prímená, resp. presnejšie určité druhy dodatočného funkčného člena osobného mena, ktoré prenikali aj do úradnej sféry, sa tvorili aj po tomto uzákonení. Dôsledkom povinnej dedičnosti priezvisk sa totiž relatívne uzavrel inventár priezvisk, takže rovnaké priezvisko, resp. rodné meno a priezvisko už malo čoraz viac aj nepríbuzných ľudí. Takéto osobné meno v neoficiálnej, resp. polooficiálnej komunikácii neplnilo vždy základnú identifikačnú funkciu. Z tohto dôvodu bol potrebný ďalší identifikátor na ich rozlíšenie, terminologicky však už hovoríme o tzv. *živom mene*, konkrétne o *živom osobnom mene*, resp. o určitom *funkčnom člene* živého osobného mena, ktorý sa terminologicky nazýva *individuálna charakteristika* (nie prímeno). Môže ísť aj o iný druh funkčného člena, napr. *rodinné meno* alebo *meno domu*. Druhom prímena bol aj *šľachtický prídomek/predikát*, ktorý sa pridával šľachticom podľa rodového sídla, resp. sídla majetku za osobné meno (mononymum, rodné/krstné meno) alebo až za prímeno, ak už dotyčný šľachtic nejaké mal. Môže mať podobu predložkovej konštrukcie (u nás s predložkou *z*, napr. *z Ostrej Lúky*) alebo vzťahového adjektíva odvodeného od názvu sídla rodu alebo majetku (*Ostrolúcky, Trenčiansky*).

Priezvisko sa síce vo všeobecnosti zvykne definovať ako dedičné meno rodiny, ale v tom význame, že v dvojmennej pomenovacej sústave tvorí základný, určovaný člen (déterminé), ktorý je dedičný a pomenúvajú sa ním jednotliví príslušníci rodiny, čiže relevantnými sa stávajú sémantické príznaky dedičnosť a príbuzenský vzťah k rodine ako celku, ale pomenúva mužského/ženského nositeľa, teda jednotlivca ako príslušníka danej rodiny (prov. Blanár, 1996, s. 96; Blanár – Matejčík, 1978, s. 27). Z tohto dôvodu za vhodnejšiu pokladáme definíciu „úradné dedičné meno, ktoré má obvykle každý člen rodiny a poukazuje na jeho príslušnosť, príbuzenský

vzťah k danej rodine, napr. *Kováč, Kováčová; Jesenský, Jesenská*“. Podľa V. Blanára (1996, s. 75) je na Slovensku 230 011 priezvisk, pričom osobitné jednotky sú priezviská mužských a ženských nositeľov (základnou jednotkou pri priezviskách je ich grafický variant). Frekvencie priezvisk osobitne mužských i ženských nositeľov v jednotlivých slovenských obciach na základe údajov Centrálného registra pobytu obyvateľov na Slovensku z r. 1995 možno získať z digitálnej databázy priezvisk (Ďurčo a kol., 1998). O vzniku, význame, vývine, triedení a charakteristike prímien, prídomkov a priezvisk v slovenskej onomastike písali najmä V. Blanár a M. Majtán, z ktorých prác sme vychádzali aj pri charakteristike týchto termínov, ale aj ďalší jazykovedci, najmä onomastici, napr. M. Blichá, V. Šmilauer, Š. Krištof, E. Šmelík, R. Kuchar, O. R. Halaga, D. Dudok, E. Kufčák, J. Doruľa, V. Uhlár, M. Sedláková, J. Skladaná, M. Majtánová, M. Gigerová (rod. Sitárová), I. Valentová, J. Krško a i.

Termín *rodinné meno*, príp. *meno rodiny* je osobitný druh skupinového antroponyma, ktorý sa používa na označenie všetkých príslušníkov rodiny ako celku, na označenie rodu sa používa termín *rodové meno*, napr. *Novákovci, Kováčovci; Habsburgovci, Jagelovci*. Tieto druhy skupinových antroponým sa v spisovnej slovenčine tvoria pomocou kolektívnej prípony *-ovci*, adjektívne typy, ktoré vznikli z akostných a vzťahových adjektív, majú podobu N pl. (*Plachí, Turanskí*). V neoficiálnej, neúradnej sfére sa používajú aj iné formanty, napr. *-ovie, -eje, -oje, -e/-é, -ých* a iné.

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomestných mien v Maďarsku. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 142 s.

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 252 s. ISBN 80-224-0490-X.

BLANÁR, Vincent: Antroponymia III – Ostatné typy mien. In: Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. Tom I. Pod. red. E. Rzetelskiej-Feleszko – A. Cieślíkowej. Warszawa – Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie 2002, s. 486 – 490.

BLANÁR, Vincent: Aký význam má priezvisko? In: Mahične svetlo imeni. Do 75-riččia profesora P. P. Čučky. Studia slovakistica. 3. Ed. S. M. Medviď-Pachomova. Užhorod: Mystecka linija 2003, s. 13 – 16.

BLANÁR, Vincent – MATEJČÍK, Ján: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s.

BUČKO, Dmytro – TKAČOVÁ, Natalija: Slovník ukrajinských onomastických terminolohij. Charkiv: Ranok 2012. 256 s. ISBN 978-966-315-150-2.

BUFFA, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. III/1. Tvorenie slov. Časť prvá – mapy. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1981. 424 s.

DIVIČANOVÁ, Anna: Odkazy čabianskych priezvisk. In: Čabianske priezviská. Ed. T. Tušková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2017, s. 18 – 43.

ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database [online]. Paris: ELRA 1998. CD ROM. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

FERENČÍKOVÁ, Adriana: Slovtvorné typy rodinných mien v slovenských nárečiach z jazykovedného aspektu. In: 19. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 28. – 30. apríla 2014). Zborník referátov venovaný PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., k osemdesiatym narodeninám. Ed. I. Valentová. Bratislava: Veda 2015, s. s. 109 – 117.

HOLUBY, Jozef Ludovít: O rodinných menách Bošáckej doliny. In: Slovenské pohľady, 1899, sošit 4. Dostupné na http://zlatyfond.sme.sk/dielo/907/Holuby_O-rodinnych-menach-Bosackej-doliny/1 [cit. 3. 4. 2022].

HORECKÝ, Ján – RÁCOVÁ, Anna: Slovník jazykovedných termínov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.

ICOS Lists of Key Onomastic Terms. International Council of Onomastic Sciences. Onomastic terminology. Dostupné na <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/> [cit. 2. 1. 2022].

KNAPPOVÁ, Miloslava – SLOBODA, Marián: Příjmení. In: CzechEncy. Nový encyklopedický slovník češtiny. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita 2017. Dostupné na <https://www.czechency.org/slovník/PŘÍJMENÍ> [cit. 26. 3. 2022].

KOMÁREK, Karel: Vlastní jména v jazykovém systému a v komunikaci. Studijní opora. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2012. 44 s. ISBN 978-80-244-3303-5.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., dopl. a upr. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

LEŠKA, Ján: O rodinných menách brezovských. In: Slovenské pohľady, 1900, sošit 6, s. 257 – 262, 316 – 320.

Morfológia slovenského jazyka. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

PASTYŘÍK, Svatopluk: Rukověť pro onomastické semináře. Slovníček. Pro studenty onomastických disciplín. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové 2010. 27 s. Dostupné na <https://adoc.pub/rukov-pro-onomasticke-seminae-slovníek.html>.

PODOLESKAJA, Natalia V.: Slovar russoj onomastičeskoj terminologii. Moskva: Nauka 1978. 199 s.

Slovník slovenského jazyka. 3. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

SVOBODA, Jan a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1973, roč. 14, č. 1, 280 s.

SVOBODA, Jan a kol.: Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 412 s.

UHLÁR, Vlado: Priezviská a rodinné prívlastňovacie prídavné mená (Krajčejce, Pavle, Balažoviech, Ďurech a pod.). In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 2, s. 100 – 104.

VALENTOVÁ, Iveta: Živé osobné mená v homonitrianskej oblasti. In: Jazykovedné štúdie 27. Bratislava: Veda 2009. 254 s. ISBN 978-80-224-1112-7.

VALENTOVÁ, Iveta: Prechýľovanie priezvisk a jeho vývin na Slovensku. In: Prechýľovanie: áno – nie? Jazykovedné štúdie. 33. Ed. L. Molnár Satinská – I. Valentová. Bratislava: Veda 2016, s. 11 – 22. ISBN 978-80-224-1550-7. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/pub_js_33.html.

VALENTOVÁ, Iveta: Lexika slovenských terénnych názvov (Konceptia lexikografického spracovania). Bratislava: SAP 2018. 220 s. ISBN 978-80-89607-69-3.

VAN LANGENDONCK, Willy: Theory and Typology of Proper Names. Berlin – New York: Mouton de Gruyter 2007. 378 s.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín.

6. Druhy rodov začínajúcich sa písmenami R – S

JÁN KLIMENT (*Botanická záhrada Univerzity Komenského v Bratislave, pracovisko Blatnica*)
– MICHAL HRABOVSKÝ (*Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*) –
IVETA VANČOVÁ (*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.*)

- Rafflesia patma* Blume – raflézia
jávská
Ramonda nathaliae Pančič et Petrovič – ramonda Natáliina
R. serbica Pančič – r. srbská
Ranunculus subtaticus Jasiewicz –
iskerník podtatranský
R. granatensis Boiss. – i. granadský
R. gracilis E. D. Clarke – i. štíhly
R. speciosus Hort. ex E. Vilm. –
i. nádherný
Renanthera imschootiana Rolfe –
renantera motýľokvetá
Retama monosperma (L.) Boiss. –
kručina jednosemenná
R. sphaerocarpa (L.) Boiss. – k.
ľatoplodá
Reutealis trisperma (Blanco) Airy
Shaw – sviečkovec trojsemenný
Rhamnus alnifolia L'Hér. – rešetliak
jeľšolistý
R. arguta Maxim. – r. ostrý
R. caroliniana Walter – r. karolínsky
R. dumetorum C. K. Schneid. –
r. kroviskový
R. erythroxylon Pall. – r. červeno-
drevý
R. imeretina J. R. Booth ex G. Kirchn.
– r. imeretský
R. japonica Maxim. – r. japonský
R. lanceolata Pursh – r. kopijovitý
R. lycioides L. – r. kustovnicovitý
R. ×spatulifolia Fisch. et C. A.
Mey. – r. lopatkovitolistý
Rheum tanguticum (Maxim. ex Regel)
Maxim. ex Balf. – rebarbora
tangutská
Rhipsalidopsis gaertneri (Regel)
Linding. – ripsalkovec Gärtnerov
Rhipsalis micrantha (Kunth) DC. –
ripsalka drobnokvetá
Rhodanthe humboldtiana (Gaudich)
Paul G. Wilson – slamienka Hum-
boldtova
Rhododendron albiflorum Hook. –
rododendron bielokvetý

- R. albrechtii* Maxim. – r. Albrechtov
R. alutaceum Balf. fil. et W. W. Sm. – r. terakotový
R. arboreum Sm. – r. stromovitý
R. aureum Georgi – r. zlatý
R. benhallii Craven – r. Hallov
R. calendulaceum (Michx.) Torr. – r. nechťíkovitý
R. campanulatum D. Don – r. zvončekovitý
R. campylogynum Franch. – r. čučoriedkovitý
R. cinnabarinum Hook. fil. – r. rumelkový
R. columbianum Piper) Harmaja – rojovník britskokolumbijský
R. concinnum Hemsl. – rododendron ladný
R. davidsonianum Rehder et E. H. Wilson – r. Davidsonov
R. decorum Franch. – r. ozdobný
R. degrobianum Carrière – r. Degronov
R. dichroanthum Diels – r. dvojfarebný
R. falconeri Hook. fil. – r. Falconerov
R. fastigiatum Franch. – r. zväzkovitý
R. flavidum Franch. – r. žltkastý
R. groenlandicum (Oeder) Kron et Judd – rojovník grónsky
R. kiusianum Makino – rododendron kjúšsky
R. kroniae Craven – r. purpurový
R. lutescens Franch. – r. žltnúci
R. menziesii Craven – r. Menziesov
R. micranthum Turcz. – r. drobnokvetý
R. mucronatum (Blume) G. Don – r. hrotitý
R. multiflorum (Maxim.) Craven – r. mnohokvetý
R. neriiflorum Franch. – r. olean drokvetý
R. oreodoxa Franch. – r. horský
R. pentandrum Maxim.) Craven – r. päťtyčinkový
R. pilosum (Michx. ex Lam.) Craven – r. chlpkatý
R. reticulatum D. Don ex G. Don – r. sieťkovaný
R. rubiginosum Franch. – r. hrdzavočervený
R. rufum Batalin – r. hrdzavý
R. rupicola W. W. Sm. – r. skalný
R. saxatile B. Y. Ding et Y. Y. Fang – r. bralný
R. saxicola Sleumer – r. vietnamský
R. thomsonii Hook. fil. – r. Thomsonov
R. tschonoskii Maxim. – r. Čónosukeho
R. viscosum (L.) Torr. – r. lepkavý
R. wightii Hook. fil. – r. Wightov
R. yedoense Maxim. – r. edoský
Rhus michauxii Sarg. – sumach Michauxov
R. orientalis (Greene) C. K. Schneid. – s. východný
R. potanini Maxim. – s. Potaninov
R. trilobata Nutt. – s. trojlaločný
R. ×pulvinata Green – s. bochníkovitý
Ribes burejense F. Schmidt – ríbezl'a burejská
R. cereum Douglas – r. vosková

- R. cynosbati* L. – egreš šípkový
R. diacanthum Pall. – ríbezl'a dvojtříňová
R. divaricatum Douglas – egreš rozťahnutý
R. fasciculatum Siebold et Zucc. – ríbezl'a zväzkovitá
R. leptanthum A. Gray – r. rúrkovítokvetá
R. longeracemosum Franch. – r. dlhostrapcová
R. malvaceum Sm. – r. slezovitá
R. moupinense Franch. – r. mupínská
R. orientale Desf. – r. východná
R. rotundifolium Michx. – r. okrúhlostá
Robinia ×*ambigua* Poir. – agát dvojtvarý
R. ×longiloba Ashe – a. krovitý
R. ×margarettae Ashe – a. Margaretin
Rodgersia aesculifolia Batalin – dlaňolistovka pagaštanolistá
Rohdea japonica (Thunb.) Roth – rodea japonská
Romanzoffia unalaschcensis Cham. – víločka aljašská
Rorippa aquatica (Eaton) E. J. Palmer et Steyererm. – roripa vodná
Rosa andrzeiowscii Steven ex M. Bieb. – ruža Andrzejowského
R. balsamica Besser – r. balzamová
R. beggeriana Schrenk ex Fisch. et C. A. Mey. – r. Beggerova
R. bella Rehder et E. H. Wilson – r. pekná
R. bracteata J. C. Wendl. – r. listenatá
R. brunonii Lindl. – r. Brunonova
R. californica Cham. et Schldl. – r. kalifornská
R. caudata Baker – r. chvostíkatá
R. davurica Pall. – r. daurijská
R. ecae Aitch. – r. žltokvetá
R. fedtschenkoana Regel – r. Fedčenkova
R. foliolosa Nutt. ex Torr. et A. Gray – r. lístkatá
R. gymnocarpa Nutt. – r. nahoplodá
R. helenae Rehder et E. H. Wilson – r. Helenina
R. hemisphaerica Herrm. – r. pologulovitá
R. hemsleyana Täckh. – r. Hemsleyho
R. lucieae Franch. et Rochebr. ex Crép. – r. Luciina
R. macrophylla Lindl. – r. veľkolistá
R. pouzinii Tratt. – r. Pouzinova
R. montana Chaix. – r. horská
R. multibracteata Hemsl. et E. H. Wilson – r. mnoholisteňová
R. nutkana C. Presl – r. nootská
R. palustris Marshall – r. močiarna
R. persica Michx. ex J. F. Gmel. – r. perzská
R. pisocarpa A. Gray – r. hrachoplodá
R. primula Boulenger – r. prvosienskú
R. rubus H. Lév. et Vaniot – r. ostružinová
R. sericea Lindl. – r. hodvábna

- R. sertata* Rolfe – r. vencová
R. setipoda Hemsl. et E. H. Wilson – r. štetinatostopkatá
R. soulieana Crép. – r. Souliého
R. stellata Wooton – r. hviezdovitá
R. turcica Rouy – r. turecká
R. webbiana Wall. ex Royle – r. Webbova
R. woodsii Lindl. – r. Woodsova
R. ×borboniana N. H. F. Desp. – r. bourbonská
R. ×francofurtana Münchh. – r. frankfurtská
Rotala indica (Willd.) Koehne – rotala indická
R. wallichii (Hook. fil.) Koehne – r. Wallichova
Rothea myricoides (Hochst.) Steane et Mabb. – motýlik vresnovitý
Roystonea regia (Kunth) O. F. Cook – panovníčka kráľovská
Rubus L. – ostružina, malina (v závislosti od príslušnosti k podrodum)
R. adenophorus Rolfe – o. žliazkatá
R. arcticus L. – o. arktická
R. australis G. Forst. – o. novozélandská
R. biflorus Buch.-Ham. ex Sm. – o. dvojkvetá
R. caflischii Focke – o. Caffischova
R. calycinus Wall. ex D. Don – o. kališkátá
R. crataegifolius Bunge – o. hloholistá
R. deliciosus Torr. – o. lahodná
R. distractus P. J. Müll. ex Wirtg. – o. rozptýlená
R. flagelliflorus Focke – o. šľahúňokvetá
R. frondosus Bigelow – o. výhonkatá
R. geoides Sm. – o. kuklíkovitá
R. glaucus Benth. – o. sivá
R. gunnianus Hook. – o. tasmánska
R. hispidus L. – o. srstnatá
R. chamaemorus L. – o. severská (moruška)
R. chroosepalus Focke – o. farebnokališná
R. illecebrosus Focke – m. príťažlivá
R. irenaeus Focke – o. mierumilovná
R. lasiostylus Focke – o. chlpatočnelková
R. leucodermis Dougl. ex Torr. et A. Gray – o. bielokôra
R. lineatus Reinw. ex Blume – m. najkrajšia
R. loxensis Benth. – o. lošská
R. nepalensis (Hook. fil.) Kuntze – o. nepálska
R. nivalis Douglas ex Hook. – o. snežná
R. niveus Thunb. – m. snehobiela
R. odoratus L. – m. voňavá
R. occidentalis L. – m. západná
R. pannosus P. J. Müll. et Wirtg. – o. hruboplstnatá
R. parviflorus Nutt. – m. nootská
R. parvifolius L. – o. malolistá
R. phoenicolasius Maxim. – m. purpurovočervená
R. spectabilis Pursh – m. obdivuhodná
R. teretiusculus Kaltenb. – o. zaoblená
R. tibetanus Franch. – o. tibetská

- R. trianthus* Focke – o. trojkvetá
R. ursinus Cham. et Schltl. – o. medvedia
Rumex hymenosepalus Torr. – štiav arizonský
Ruta chalepensis L. – ruta aleppská
Saba comorensis (Bojer ex A. DC.) Pichon – saba komorská
Sabal mexicana Mart. – sabal mexický
Sabatia campestris Nutt. – sabácia poľná
Sageretia pycnophylla C. K. Schneid. – sagerécia zhlukolistá
Sagittaria australis (J. G. Sm.) Small – šípovka južná
S. graminea Michx. – š. trávolistá
S. guyanensis Kunth – š. guyanská
S. trifolia L. – š. trojlistá
Salacca wallichiana Mart. – salaka rakumová
Salix arctica Pall. – vrba arktická
S. caesia Vill. – v. sivobelasá
S. cantabrica Rech. fil. – v. kantábrijská
S. chaenomeloides Kimura – v. duhovcovitá
S. eriocephala Michx. – v. huňatojahňadová
S. fargesii Burkill – v. Fargesova
S. glauca L. – v. sivozelená
S. goodingii C. R. Ball. – v. Goodingova
S. gracilistyla Miq. – v. štíhločnelková
S. hylematica C. K. Schneid. – v. dúškovitá
S. irrorata Andersson – v. orosená
S. lucida Muhl. – v. svietivá
S. magnifica Hemsl. – v. veľkolepá
S. miyabeana Seemen – v. Mijabeho
S. polaris Wahlenb. – v. polárna
S. pyrenaica Gouan – v. pyrenejská
S. sericea Marshall – v. hodvábná
S. serpyllifolia Scop. – v. dúškolistá
S. uva-ursi Pursh – v. medvedia
S. variegata Franch. – v. pestrá
S. ×erdingeri A. Kern. – v. Erdingerova
S. ×grahamii Borrer ex Baker – v. Grahamova
S. ×holosericea Willd. – v. zamatová
Salsola soda L. – slanobyľ sódová
S. tragus L. – s. kozia
Salvia argentea L. – šalvia striebristá
S. carduacea Benth. – š. bodliaková
S. divinorum Epling et Játima – š. zázračná
S. dorisiana Standl. – š. Dorisina
S. verbascifolia M. Bieb. – š. divozelolistá
S. ×superba Stapf – š. pyšná
Salvinia biloba Raddi – salvínia dvojlaločná
Sambucus sieboldiana (Miq.) Graebn. – baza Sieboldova
S. williamsii Hance – b. Williamsova
Sanchezia speciosa Leonard – sančezia nádherná
Sanguisorba dodecandra Moretti – krvavec dvanásťtyčinkový
Sansevieria hyacinthoides (L.) Druce – sansevieria hyacintovitá

- Santolina villosa* Mill. – santolina huňatá
- Saponaria ×olivana* Wocke – mydlica oliwská
- Saraca asoca* (Roxb.) W. J. de Willde – saraka posvätná (ašoka)
- S. indica* L. – s. indočínska
- Sarcococca hookeriana* Baill. – sarkokoka Hookerova
- S. ruscifolia* Stapf – s. listnatcolistá
- S. saligna* (D. Don) Müll. Arg. – s. vřbovitá
- Sarracenia alabamensis* Case et R. B. Case – saracénia alabamská
- S. jonesii* Wherry – s. Jonesova
- S. leucophylla* Raf. – s. biela
- S. oreophila* (Kearney) Wherry – s. horská
- S. psittacina* Michx. – s. papagájová
- Sasa palmata* (hort. ex Burb.) E. G. Camus – bambušteck dľaňovitý
- S. kurilensis* (Rupr.) Makino et Shibata – b. kurilský
- Sauromatum venosum* (Dryand ex Aiton) Kunth – jašterník žilnatý
- Saussurea orientalis* Diels) Raab-Straube – nevädzovka východná
- Saxifraga exarata* Vill. – lomikameň zbrázdený
- S. federici-augusti* Biasol. – l. balkánsky
- S. luteoviridis* Schott et Kotschy – l. žltozelený
- S. ×urbium* D. A. Webb – l. mestský
- Schisandra sphenanthera* Rehder et E. H. Wilson – schizandra oranžová
- Schizachyrium scoparium* (Michx.) Nash – bradovka metlovitá
- Schleichera oleosa* (Lour.) Merr. – kusumovník olejovitý
- Scilla litardierei* Breistr. – scila dalmátska
- S. peruviana* L. – s. nádherná
- Scirpodendron ghaeri* (Gaertn.) Merr. – škripinatec rebernatý
- Sclerocactus papyracanthus* (Engelm.) N. P. Taylor – sklerokaktus papierovotřňový
- Scutellaria costaricana* H. Wendl. – šiřak kostarický
- S. incana* Spreng. – ř. sivý
- Secale segetale* (Zhuk.) Roshev. – rař siatinová
- S. vavilovii* Grossh. – r. Vavilovova
- Sedum caespitosum* (Cav.) DC. – rozchodník trsnatý
- Selaginella duoglasii* (Hook. et Grev.) Spring – plavúnka Douglasova
- Selliera radicans* Cav. – seliéra zakoreňujúca
- Semiarundinaria fastuosa* (Lat.-Marl. ex Mitford) Makino ex Nakai – trřřovník skvostný
- Senegalia polyacantha* (Willd.) Seigler et Ebinger – akácia (senegália) mnohotřňová
- Senna alexandrina* Mill. – sena alexandrijská
- S. italica* Mill. – s. talianska
- S. marilandica* (L.) Link – s. marylandská
- S. multijuga* (Rich.) H. S. Irwin et Barneby – s. mnohojarmová

- S. obtusifolia* (L.) H. S. Irwin et Barneby – s. tupolistá
S. occidentalis (L.) Link – s. západná
S. siamea (Lam.) H. S. Irwin et Barneby – s. siamská
S. timorensis (DC.) H. S. Irwin et Barneby – s. timorská
S. ×floribunda (Cav.) H. S. Irwin et Barneby – s. kvetnatá
Serjania cuspidata Cambess. – seržánia zihlená
Sesamum alatum Thonn. – sezam krídlatý
S. sesamoides (Endl.) Byng et Christenh. – s. olejnjý
Sesbania exaltata (Raf.) Rydb. ex A. W. Hill – sezbania vyvýšená
Seseli longifolium L. – sezel dlhoolistý
S. montanum L. – s. horský
Sesleria autumnalis (Scop.) F. W. Schultz – ostrevka jesenná
S. nitida Ten. – o. lesklá
Shepherdia argentea (Pursh) Nutt. – bizónka striebriстая
S. canadensis (L.) Nutt. – b. kanadská
Shibataea kumasaca (Zoll. ex Steud.) Makino ex Nakai – šibatea listnatcovitá (kumasasa)
Shorea glauca King – šorea sivá
S. bracteolata Dyer – š. listenatá
S. acuminata Dyer – š. končistá
S. collina Ridley – š. kopcová
S. laevis Ridley – š. hladká
S. parvifolia Dyer – š. malolistá
S. stenoptera Burck – š. úzkokrídla
S. assamica Dyer – š. ásamská

S. obtusa Wall. ex Blume – š. tupá
S. pauciflora King – š. málokvetá
Sibbaldia tridentata (Aiton) Paule et Soják – sibaldka trojzubá
Sibiraea tomentosa Diels – sibirovka plstnatá
Sidalcea malviflora (DC.) A. Gray ex Benth. – slezokvetka slezokvetá
Sideritis scardica Griseb. – ránhošarský („grécky horský čaj“)
S. syriaca L. – r. sýrsky („sýrsky horský čaj“)
Sideroxylon foetidissimum Jacq. – železovník najsmradľavejší
S. inerme C. A. Sm. – ž. bezbranný
S. lanuginosum Michx. – ž. vláskatý
S. lycioides L. – ž. kustovnicolistý
S. obovatum Lam. – ž. obrátenovajcovitý
Silene nocturna L. – silenka stredomorská
S. schafta Gmel. ex Hohen. – s. jesenná
S. uniflora Roth – s. jednokvetá
Sinowilsonia henryi Hems. – sinovilsónia Henryho
Siphocampylus betulifolius (Cham.) G. Don – zakrivenec brezolistý
S. microstoma Hook. – z. maloústý
Sisymbrium luteum (Maxim.) O. E. Schulz – huľavník žltý
Sisyrinchium albidum Raf. – mečovka belavá
S. bermudiana L., nom. cons. – m. bermudská
S. macrocarpum Hieron. – m. veľkoplodá

- S. striatum* Sm. – m. pruhovaná
Sium ninsi Thunb. – potočník kórejský
Smallanthus sonchifolius (Poepp. et Endl.) H. Rob. – smalant mliečolistý (jakon)
Smilax aristolochiifolia Mill. – smilax vlkvoľolistý
S. bona-nox L. – s. nočný
S. excelsa L. – s. statný
S. glauca Walter – s. sivý
S. longifolia Rich. – s. dlholistý
S. ornata Lem. – s. okrasný (sarsaparila)
S. utilis C. H. Wright – s. užitočný
S. rotundifolia L. – s. okrúhloľolistý
S. scobinicaulis C. H. Wright – s. rašpľovitý
S. sieboldii Miq. – s. Sieboldov
S. tamnoides L. – s. dioskoreovitý
S. walteri Pursh – s. Walterov
Solanum angustifolium Mill. – ľuľok pichľavý
S. capsicoides All. – ľ. paprikovitý
S. crispum Ruiz et Pav. – ľ. kučeravý
S. demissum Lindl. – ľ. zmenšený
S. fendleri A. Gray – ľ. Fendlerov
S. ferox L. – ľ. hrozivý
S. glaucophyllum Desf. – ľ. sivolistý
S. jamesii Torr. – ľ. Jamesov
S. laxum Spreng. – ľ. jazmínovitý
Sonneratia caseolaris (L.) Engl. – sonerácia ovocná
S. alba Sm. – s. biela
Sophora davidii (Franch.) Skeels – sofora vikolistá
Sorbaria pallasii (G. Don) Pojark. – tavoloľníkovec Pallasov
S. tomentosa (Lindl.) Rehder – t. plstnatý
Sorbus caloneura (Stapf) Rehder – jarabina krásnožilová
S. degenii Jáv. – j. Degenova
S. folgneri (C. K. Schneid.) Rehder – j. Folgnerova
S. gracilis (Siebold et Zucc.) K. Koch – j. štíhla
S. hungarica (Bornm.) Kárpáti – j. uhorská
S. hupehensis C. K. Schneid. – j. chupejská
S. japonica Siebold – j. japonská
S. megalocarpa Rehder – j. veľkoplodá
S. microphylla (Wall. ex Hook. fil.) Wenz. – j. drobnolistá
S. minima (Ley) Hedl. – j. najmenšia
S. sambucifolia (Cham. et Schltdl.) M. Roem. – j. bazolistá
S. scopulina Greene – j. skalnatohorská
S. tianschanica Rupr. – j. ťanšanská
Sorghastrum nutans (L.) Nash – cirokovec ovisnutý
Spergularia purpurea (Pers.) G. Don – pakoleneček purpurový
Sphagneticola trilobata (L.) Pruski – rašelinovka trojlaločná
Spiraea alpina Pall. – tavoloľník alpský
S. amoena Spae – t. malebný
S. lucida Douglas ex Greene – t. svietivý

- S. blumei* G. Don – t. Blumeho
S. cana Waldst. et Kit. – t. sivý
S. canescens D. Don – t. sivastý
S. chinensis Maxim. – t. čínsky
S. gemmata Zabel – t. púčikátý
S. humilis Pojark. – t. nízky
S. longigemmis Maxim. – t. dlhopú-
 čikátý
S. miyabei Koidz. – t. Mijabeho
S. mollifolia Rehder – t. mäkkolistý
S. mongolica Maxim. – t. mongol-
 ský
S. pubescens Turcz. – t. páperistý
S. splendens É. N. Baumann ex
 K. Koch – t. žiarivý
S. stevenii (C. K. Schneid.) Rydb. –
 t. Stevenov
S. ×cinerea Zabel – t. popolavý
S. ×fontenaysii Dippel – t. fonte-
 nayský
Spiranthes romanzoffiana Cham. –
 pokrut Rumjancevov
Spodiopogon sibiricus Trin. – si-
 vobrada sibírska
Spondias mombin L. – slivkovník
 obyčajný (mombín)
S. pinnata (J. Koenig ex L. fil.) Kurz
 – s. perovitý
S. tuberosa Arruda – s. hľuznatý
Sporobolus arenicola P. M. Peterson
 – opadavec piesočný
S. heterolepis A. Gray – o. rôzno-
 pleťový
S. pungens (Schreb.) Kunth –
 o. pichľavý
S. rigidus (Buckley) P. M. Peterson
 – o. neohybný
S. virginicus (L.) Kunth – o. pobrežný
S. wrightii (Gray) A. Gray –
 o. Wrightov
Stachys affinis Bunge – čistec
 hľuznatý
S. coccinea Ortega – č. šarlátový
Stanhopea hernandezii (Kunth)
 Schltr. – stanhopea Hernandezova
S. wardii Lodd. ex Lindl. – s. War-
 dova
Staphylea bolanderi A. Gray – klo-
 koč Bolanderov
S. bumalda DC. – k. trojlístkový
S. emodi Wall. ex Brandis – k. hima-
 lájsky
S. holocarpa Hemsl. – k. celistvo-
 plodý
S. trifoliata L. – k. trojlístý
Stegolepis maguireana Steyerl. –
 stegolepka Maguireova
Stenocactus coptonogonus (Lem.)
 A. Berger – stenokaktus zrezano-
 rebrový
S. multcostatus (Hildm.) A Berger –
 s. mnohorebrový
S. sulphureus A. Dietr.) Bravo –
 s. sirovožltý
S. vaupelianus (Werderm.) F. M.
 Knuth – s. Vaupelov
Stewartia monadelphina Siebold et
 Zucc. – kamélievec jednozväzkový
S. ovata (Cav.) Weath. – k. vajcovitý
S. serrata Maxim. – k. pílkovitý
Stigmaphyllon sinuatum (DC.)
 A. Juss. – banistéria vykrojená
Stipa austroitalica Martinovský –
 kavyľ juhotaliansky

- S. parviflora* Desf. – k. malokvetý
S. zaleskii Wileńsky – k. Zalesského
Strasburgeria robusta (Viel. ex Panch. et Sebert) Guillaumin – štrasburgéria mohutná
Strelitzia nicolai Regel et Körn. – strelícia Mikulášova
Strychnos glabra Sagot ex Prodel – strychnínovník holý
S. ignatii P. J. Bergius – s. sv. Ignáca
S. potatorum L. – s. opojný
Styrax benzoides Craib – styrax benzoový
Suaeda fruticosa Forrsk. ex J. F. Gmel. – soľnička krovitá
Swietenia humilis Zucc. – mahagónovník nízky
Syagrus romanzoffiana (Cham.) Glassmann. – kokosovec Rumjancevov
Symphoricarpos hesperius G. N. Jones – imelovník indiánsky
S. mollis Nutt. – i. mäkký
S. oreophilus A. Gray – i. horský
S. sinensis Rehder – i. čínsky
Symphotrichum dumosum (L.) G. L. Nesom – astra krovisková
S. turbinellum (Lindl.) G. L. Nesom – a. turbanovitá
Symplocos martinicensis Jacq. – sladolíst martinický
S. paniculata Miq. – s. metlinatý
S. tinctoria (L.) L'Hér. – s. farbiarsky
Syringa emodi Wall. ex G. Don – orgován himalájsky
S. pinetorum W. W. Sm. – o. borinový
S. pinnatifolia Hemsl. – o. perovitolistý
S. pubescens Turcz. – o. páperistý
S. reticulata (Blume) H. Hara – o. sieťkovaný
S. tomentella Bureau et Franch. – o. plstnatý
S. ×henryi C. K. Schneid. – o. Henryho
Syzygium australe (J. C. Wendl. ex Link) B. Hyland – klinčekovec austrálsky

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Válenky, kapce, klobúky, hune – vďačili sme za ne ovčej vlnе

PAVOL ŽIGO

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, v. v. i.

V reklamách súčasných obchodných reťazcov sa niekedy objavia slová zo studnice rodnej reči, ktoré sú späté s tradičnou remeselnou výrobou našich predkov. V blížiacom sa zimnom období ponúkali výrobcovia teplej obuvi *tradičnú vidiecku zimnú obuv na „vonku“ – válenky, ktoré sa vracajú opäť do módy aj v mestách.*

Obr. 1. Súčasná reklama na zimnú obuv s využitím tradičného názvu

Z hľadiska pôvodu tohto tovaru aj jeho názvu ide o výrobok z ovčej vlny, v minulosti hodnotnej a všestranne využívanej suroviny na výrobu odevov, obuvi aj pokrývok hlavy, tradičnej „komodity“, ktorá sa v súčasnosti stala bezcenným a nepotrebným odpadom. Možno aj preto vyberáme do tohto

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0123/22 Slovánský jazykový atlas. V príspevku sa uvádzajú názvy slovenských obcí a ich okresov v súlade s koncepciou Slovníka slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. Slovník slovenských nárečí I, 1994, s. 38 – 39).

príspevku niektoré pomenovania zo širokého spektra tradičných remesiel, aby sme v retrospektíve poukázali na využívanie ovčej vlny pri výrobe netkaných produktov ubíjaním, tlakom a miesením a pripomenuli jej miesto v každodennom živote.

Slovo *válenka*, ktoré sa objavilo ako atraktívne pomenovanie súčasných obuvníckych výrobkov a je späté s tradičnou remeselníckou výrobou, je aktualizáciou pomenovania teplej obuvi vyrobenej z netkanej ovčej textílie. Východiskovou surovinou na jej výrobu bolo ovčie rúno, ostrihaná ovčia vlna, z ktorej sa práním, odborne nazývaným aj mokrý proces, odstraňovala všetka nečistota a mastnota a zhutňovaním sa z nej stával polotovár či východisko ďalšieho spracovania. Slovo *rúno* sa zachovalo v slovenských nárečiach v dvoch významoch: 1. stiahnutá ovčia kožka s vlnou: *Ľepredáte rúno na kožuch?* (Liptovský Hrádok LM); jednoslovný doklad aj v lokalite Martin; 2. ako ovčia vlna po zostrihaní: *Rúno vlni má také ako struki chumáče a to sa palcami rošťahovalo* (Liptovský Trnovec LM); *Kod zme ostrehale douka šecko rúno, tag zme ho trocha posušile a tak poskrúcale* (Čelovce MK); jednoslovný doklad *runo* aj z lokality Cinobaňa (LUČ). V zložitom výrobnom procese sa používalo množstvo nástrojov a jednotlivé pracovné úkony od východiskovej suroviny po konečný produkt mali – ako pri každom remese – svoje špecifické pomenovania. Mnohé z týchto pôvodných názvov z rozličných príčin, najčastejšie pod vplyvom kontaktov s inými jazykmi a produktivitou nedomácich jazykových prvkov v remeselníckom prostredí či zmenou procesov pri spracovaní surovín postupne zanikli, resp. ustúpili iným, produktívnejším synonymám či heteronymám. Takýto osud stihol v našom jazykovom prostredí pravdepodobne aj slovo *válenky*, ktorého motivačným činiteľom je spoločné slovanské východisko – sloveso *valit'*.

Pomenovanie tradičnej plstenej obuvi vyrábanej z ovčieho rúna výrazom *válenky* sa dodnes zachovalo u východných Slovanov. Súvisí to aj s tamjšími klimatickými podmienkami – nízkou teplotou, na druhej strane však zriedkavý výskyt tohto slova v slovenských nárečiach ovplyvnili aj intenzívne jazykové kontakty nášho územia s neslovanskými jazykmi. V nárečovej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sú na slovo *válenky* veľmi skromné doklady: *Valenka sa ušila z jedneho kusa sukna, plsti* (Turzovka ČAD – lokalita, ktorá bola osídlená na valašskom práve),

ako jednoslovný doklad je slovo *válenky* vo význame *hrubšie pančuchy* zaznamenané v Marikovej (PB). *Válenky* sa ako hotový obuvnícky výrobok mohli aj farbiť, prešívajť či zdobiť výšivkami. Malý výskyt tohto slova v pôvodnom slovenskom jazykovom kontexte svedčí o tom, že tradičný spôsob spracovania ovčej vlny aj výrobkov z nej sa v našich nárečiach pomenúval inými výrazmi.

Postupy spracovania ovčej vlny sú súčasťou veľkého množstva odborných aj vedeckých publikácií. Vyčerpávajúcim spôsobom ich vo svojej práci *Premeny vlákna* naposledy zhrnul a zhodnotil J. Zajonc (2004, 2012). Z nárečového hľadiska v našom príspevku – aj s ohľadom na rozsah problematiky – uvádzame len tie špecifické výrazy, ktoré sú späté so spracovaním ovčej vlny ubíjaním, tlakom a miesením a bezprostredne nesúvisia s tkanými výrobkami. Je celkom prirodzené, že časť týchto termínov je spätá aj s vlnenými tkanými produktmi.

Spoločným východiskom spracovania ovčej vlny, t. j. prípravy suroviny na netkané aj tkané produkty, bolo jej pranie, ktorým sa rúno zbavovalo nečistôt a mastnoty. Po usušení sa vlna česala, aby sa vlas narovnal. Pomenovanie nástroja slúžiaceho na česanie vlny – *krampl'a*, resp. jeho nárečové varianty *krambl'a*, *kraml'a*, *kraml'e*, *grampl'a* – má nedomáci pôvod a súvisí s nemeckým významom *klemmen* „zvierat', zacvikovať', upínať“ (Králik, 2019, s. 299). Nárečové zápisy potvrdzujú rozsiahly výskyt tohto slova vo význame „nástroj na česanie vlny“, zriedkavo i rastlinného vlákna: *Vlna sa krampl'ovala na krampl'iach* (Veľký Lom MK); *Krambl'ou zme (vlnu) česali* (Liptovský Ján LM); *Ťie krampl'e šeckú špinu von vičesali* (Pukanec LVI); *Moravci priniesli si kramle ručné, pribili sponnú kramplu na lavicu, mala pichláče šikmo hore, horná krampla mala pichláče smerom dole* (Dolná Súča TRČ); *grampl'a* (Ľubotín SAB) a *grample* (Richnava GEL). Od pomenovania nástroja je odvodené aj pomenovanie činnosti, na ktorú sa používa: sloveso *krampl'ovať'* (v hláskových variantoch, adekvátnych východiskovej podobe) vo význame „česaním zbavovať' nečistoty a zjemňovať'“: *Potom zme (vlnu) na takich kraml'iach pokraml'ovali a na kúdel'ke pogúľali* (Príboj MK); *Vlna sa krampl'ovala na krampl'iach* (Veľký Lom MK); *Vlna sa misí krambl'ovať'* (Liptovský Ján LM); *Vlna sa čochre, potom sa krampluje* (Mošovce MAR); *Vlnu zme kraml'ovali s kraml'u* (Zborov nad Bystricou KNM); *Krampl'ovali sme vlnu* (Papradno PB); *grambl'ovac* (Ľubotín SAB).

Hrebeňovitá podoba česáka motivovala aj zriedkavé žartovné pomenovanie hrebeňa: *Daj tú krampľu, aš ca očesem* (Prosné PB); resp. aj neobratnej ženy: *Šak je to ľen taká krampľa ňešikovná* (Prosné PB).

Okrem ručného česania slúžili na spracovanie ovčej vlny aj mechanické zariadenia, často na vodný pohon – *valchy*. Boli to stroje na tepelné aj tlakové spracúvanie vlny (o. i. aj rastlinných vlákien) a pomenovanie *valcha* k nám do ľudovej terminológie preniklo z bavorskej nárečovej oblasti. Jeho pôvod je v predpokladanej podobe *walχ(e)* (v spisovnej nemčine *Walke*) od slovesa *walken* „otáčať sem a tam“¹ (Králik, 2019, s. 650). Valchárstvo sa ako tradičné remeslo spomína v našom areálovom kontexte väčšinou v súvislosti s tkanými vlnenými aj rastlinnými textíliami (Špiesz, 2021, s. 276) s doplnením, že „... valchármi sa na niektorých miestach nazývali aj súkenníci, ktorí vyrábali stredné a hrubé druhy súkna“ (tamže). Skutoční valcháři boli na území dnešného Slovenska najmä v strediskách výroby kvalitného súkna – v Skalici, Modre, Púchove a Trenčíne. Z hľadiska našej tematiky – výrobkov z netkanej ovčej textilie – treba pripomenúť, že produkty valchárov boli vzácnym a vysokohodnotným polotovarom ďalšieho spracovania na obuv, odev aj pokrývky hlavy – klobúky vidieckeho aj mestského typu.

Napriek relatívne rozsiahlemu chovu oviec na našom jazykovom území je na podstatné meno *valcha* v slovenských nárečiach málo dokladov: *A z vlni sa pradlo – sukno sa robelo, potom sa dalo do valchi, valali to, tag jakosi to utukli* (Riečnica KNM); *Valcha – to bolo take – tam išla ťepla voda, kureľi, hriali vodu a do takeho valova dali z dreva a kiahňice pohaňala voda jako ve mľiňe. To valcha vtukala to sukno* (Riečnica KNM); *Valcha bola na tvarovanie domajšieho súkna* (Dolná Súča TRČ); *Boli také válchi a dlhé drevenné písti* (Siladice HLO); *Predňík namočíme ve vodze a potom ho natáhneme na valchu* (Hlboké SEN); *A buli valchi, ňeška pralki* (Ratvaj

¹ Nemecký základ slova sa v remeselníckej terminológii uplatnil aj v iných odvetviach, napr. v čižmárstve: *valbrecht* „drevená forma v tvare čižmy používaná na ohýbanie prednej časti čižmy“ (Važec LM); *valchovačka* „stroj na valchovanie kože“ (Maďunice HLO; Koniarovce TOP); *valchprét(a)* „doska v tvare písmena L na ohýbanie sáry na čižme“: *Valchujeme to valchprétem* (Hlboké SEN), resp. „na sušenie jej predných častí“ (Slovenská Ľupča BB); *valchpréter* „drevo v tvare trojuholníka na naťahovanie kože“ (Nitriansky Hrádok NZ); *valchpréda* „nástroj na ohýbanie prednej časti čižmy“ (Brezová pod Bradlom MYJ), *valchovačka* „obuvnícke náradie na vyťahovanie a krivenie kože na priehlavku čižmy“ (Myjava). Tieto doklady uvádzame na ilustráciu a ich význam bezprostredne nesúvisí s tematikou nášho príspevku.

SAB); jednoslovné doklady sú z lokalít Rajec (ŽIL) a Stará Turá (NMV). O viacvýznamovosti slova *valcha*, resp. motivačných činiteľoch rotačného pohybu pri spracovaní surovín, svedčia jednoslovné doklady z lokalít Bošáca (TRČ), Dolná Súča (TRČ) a Stará Turá (NMV), v ktorých sa slovom *valcha* pomenúval dom alebo miestnosť so zariadením na valchovanie. Týmto slovom sa však označovala aj obuvnícka forma valcovitého tvaru, na ktorú sa pri výrobe čižiem napínala koža: *Predník namočíme ve vodze a potom ho natáhneme na valchu* (Hlboké SEN), resp. nástroj na pranie, práčka: *Dakedi buli valchi, neška pralki* (Ratvaj SAB). Doklad na podobu podstatného mena mužského rodu *valch* označuje „miesto v ohybe čižmy, kde je koža mäkkšia“ (Slovenská Ľupča BB). Vo význame „zariadenie na výrobu súkna“ sa slovo *valcha* používalo aj v oblasti tkaných výrobkov: *A ke_cä súkno otkalo, tak sa zaňeslo do valchi* (Párnica DK), resp. odvodeniny *valchovňa* „tradičné zariadenie na hladenie“: *Takú valchovnu zme mali a s tím zme šúchali tí konopné šati* (Báhoň MOD); jednoslovný doklad aj z lokality Nitriansky Hrádok (NZ); *valchoveň* „zariadenie na výrobu súkna“: *Z druhej strani mlína bola valchoveň* (Blatnica MAR); *Volala sa d'edína volakedi Valcha, lebo bola tá valchoveň* (Valča MAR); jednoslovný doklad aj z lokality Papradno (PB). Ručné zhusťovanie ovčej vlny vyjadrovalo podstatné meno *valchovanie*: *F téj budove sa robí to valchovaňie* (Liptovský Ján LM). Činnosť späť s ručným alebo strojovým netkaným spracovaním ovčej vlny pomenúvalo sloveso *valchovať* vo význame „zhusťovať vlnu ubíjaním, tlakom, miesením, príp. navíjaním na drevený valec a gúľaním po stole“: *Na dolném konci boli urobené zubi, títo zubi súkno samočinnne točili a zároveň valchuvali* (Dolná Súča TRČ); jednoslovné doklady sú zaznamenané v lokalitách Liptovský Mikuláš, Myjava, Stará Turá (NMV), Nové Mesto nad Váhom, Kmeťovo (VRB), Nitriansky Hrádok (NZ) a Madunice (HLO). V rovnakom význame sa vyskytla aj podoba *valchať* „ubíjať vlnenú tkaninu“ (Rajec ŽIL). Významová zložka *valchovania* – miesenie, váľanie – motivovala aj čiastočné prenesenie tohto významu na krčenie: *Nesedaj si na šati, lebo si ich povaucháš!* (Brodské SKA), resp. bezcieľne prevaľovanie sa: *Čo sa valchářiš na tej posteli, stávať treba!* (Pukanec LVI). Tradičný remeselník, ktorý spracúval vlnu valchovaním, sa nazýval *valchár* (Stará Turá NMV; Brezová pod Bradlom MYJ), resp. v adaptovanej nárečovej podobe aj *val'ár*: *Takto si to pekne ten val'ár dávať na takú harmaňiku* (Párnica DK).

Obr. 2. Klasické *válenky*, ktorých výrobu si pre veľké mrazy v modifikovanej podobe východní Slovania dodnes zachovávajú. Ich pomenovanie sa využíva v reklamách na propagáciu súčasnej zimnej obuvi.

Ako sme skonštatovali v úvode nášho príspevku, obuv z netkanej ovčej vlny sa v našich nárečiach, resp. ani v spisovnom jazyku nepomenúva slovom *válenky*, ale inými výrazmi: teplú súkennú obuv z netkanej ovčej vlny poznáme v slovenskom jazyku ako *kapce*. Toto slovo k nám preniklo z maďarského jazykového prostredia, z podoby *kapca*, ale jeho prapôvod vidí Ľ. Králik (2019, s. 256) v slovanských jazykoch, vo výraze zodpovedajúcom slovenskej podobe *kopytce* (t. j. obuv, ktorá zakrýva dolnú časť nohy): *F tuhíh zimáh dobre padle kapce* (Čelovce MK); *Ja si hádam ešte dám spraviť tie kapce* (Liptovský Mikuláš); *F tich kapcoh vera ňezamrzneš* (Rochovce ROŽ); *Ňeskoršie nosili kapce aj mladí* (Návojojce TOP); *Kapce maju spodok taki gumovi* (Žalobín VRN). Posledný doklad vysvetľuje aj súčasnú podobu klasických váleniek, na ktoré výrobcovia proti prípadnému navlhnutiu navliekajú plytké gumové galoše s pevnou podrážkou. So zdokonalením výroby a tým aj konečného produktu *kapce* postupne nadobúdali rozličnú podobu – od čižmovitej až po tvar so skrátenou sárou siahajúcou na úroveň členkov, resp. aj so zatváracím mechanickým uzáverom, *zipsom* (toto slovo má anglický zvukomalebný pôvod, porov. Králik, 2019, s. 688). Slovo *papuče*, ktorým pomenúvame druh mäkkej domácej plstenej obuvi, preniklo do nášho jazyka prostredníctvom maďarskej podoby *papucs* s pôvodom v tureckej podobe *papuç* (súčasná *pabuç*), resp. z perzskej podoby *pāpūš* (*pā* „noha“ a *pūšidan* „pokryvať“; Králik, 2019, s. 422): *Papuče sa nosil'i doma večer* (Liptovský Hrádok LM); *Po dome nosím len papuče* (Hliník nad Hronom NB); *Doma dobre aj*

papučoch (Bánovce nad Bebravou); *Jag ma ňesov, tag mi jedna papuča z nohi palla* (Lapáš NIT); *Stracil še mi jeden papuč* (Dlhá Lúka BAR).

Motívom celého nášho príspevku je proces zhusťovania ovčej vlny netkaným spôsobom. Po valchovaní sa pláty získanej zhustenej vlny spracúvali na obuv, odev alebo pokrývky hlavy tak, že sa tlakom a miesením tvarovali na formách podľa určenej funkcie – do tvaru obuvi (obr. 2) alebo pokrývky hlavy (obr. 3). Zhustená ovčia vlna sa tak stávala hodnotným polotovarom aj pre klobučníkov. Východiskový výrobok mal homolovitý tvar a nazýval sa *štump*, pravdepodobne z nemeckého východiskového významu *Stulpe* „návlek“: *Filce sa zváľali do štumpou* (Prievidza); *Ke_ca prestalo, domáca táto víroba, uš s továrňi sa ťeda objednávali ťie štumpi* (Pukanec LVI) a slovo *štump* sa zachovalo aj v lokalitách Rajec (ŽIL) a Kysucké Nové Mesto. Kombináciou svetlej a tmavej vlny bolo možné vytvárať na klobúkoch farebné vzory.

Obr. 3. *Štump* na kužeľovitej drevenej klobučníckej forme pripravený na ďalšie tvarovanie

Štumpy sa ďalej formovali do konečnej podoby podľa požadovaného tvaru klobúka. Slovo *klobúk* má svoj pôvod v turkických jazykoch a Ľ. Králik (2019, s. 272) rekonštruuje jeho východisko podobou **kalbuk* (druh čiapky): *Pero velkuo maų za klobúkom* (Sokolče LM); *Kupovali kabaňice, klobúki, štverňe, brusľiaki* (Detva ZVO). Prívlastok vyjadroval – najmä pri ľudových či vidieckych typoch pokrývky hlavy – tvar výrobku: *vauaski kuobúk* (Zázrivá DK); *janošicki klobuk* (Riečnica KNM) – veľký klobúk so širokou strechou; *klobug z grison* (Závadka nad Hronom BRE) – okrúhly klobúk s malou

strieškou. Modifikovaná podoba *kalpak* sa vyskytuje aj v slovenských nárečiach vo význame „vysoká čiapka lemovaná kožušinou“: *Doňedávna platili bojňickému prepoštovi každoročne dva zlati na kalpak* (Prievidza). Vplyvom kontaktov s maďarským jazykovým prostredím sa na pomenovanie plstenej pokrývky hlavy začal používať aj výraz *kalap*: *Chlap si založiv na hlavu širák, čierne bole, okružle tej kalape* (Čelovce MK); *Kalab maı na jennom uche a hube fajku* (Návojevce TOP); *Kalapi take s krisami še nošeli* (Sedlice PRE); *Za kalapom nošil (parobok) pirko s facana* (Brezina TRB).

Význam a množstvo ovčej vlny zhustenej v minulosti ubíjaním, tlakom a miesením dokazujú historické záznamy o činnosti množstva cechov a remeselníckych dielní, pre ktoré bola táto surovina významným polotovarom ďalšieho spracovania a výroby finálnych výrobkov. Na území dnešného Slovenska vzniklo už v 16. storočí deväť klobučnických cechov (Levoča 1501, Banská Štiavnica 1530, Trenčín a Krupina 1567, Tmava 1572, Bardejov a Prešporok 1575, Prešov 1593 a Banská Bystrica 1594).² Centrom klobučníctva v 16. – 17. storočí bol Prešporok, v 18. storočí Banská Bystrica, v 19. storočí bolo najviac klobučníkov v Bardejove, Kysuckom Novom Meste, Banskej Bystrici a Novej Bani a koncom 19. storočia (v r. 1890) fungovalo v slovenských župách 459 klobučnických dielní (v tom čase vznikla v Prešporoku továreň na klobúky, v ktorej pracovalo 88 zamestnancov). Valchárstvo či súkenníctvo bolo významným remeslom aj v mestách a odrazilo sa aj na nových odborných termínoch uhorskej latinčiny. V súpise remeselníkov slovenského pôvodu z Pešti³ z roku 1839 sme pri mene Františka Lovicu našli v latinčine zapísané povolanie *vattarius*. Tento výraz sa nevyskytuje v slovníkoch stredovekej uhorskej (ani klasickej antickej) latinčiny a podľa koreňa slova ide s veľkou istotou o valchára či súkenníka, remeselníka, ktorý ubíjaním, tlakom, miesením pripravoval ovčiu vlnu pre veľkomestských klobučníkov.

Obr. 4. *Vattarius* – pravdepodobná latinská paralela pomenovania valchára/súkenníka slovenského pôvodu

² V 2. polovici 16. stor. sa klobučnicke cechy podľa druhov vyrábaných klobúkov a národnosti majstrov delili na slovenské (uhorské) a nemecké; každý cech rešpektoval krojové a spoločenské potreby Slovákov, Nemcov, Maďarov.

³ Magyar Országos Levéltár. Fond Melczer család, P 1839, fasc. 12.

Ľišlo vlastne o výrobcu plsti, a tým sa aj celý náš príspevok dostáva do zrozumiteľnejšej podoby, bližšej dnešnému jazyku. Slovom *plst'* je v súčasnej slovenčine pomenovaná látka vyrobená z netkanej lisovanej textilie živočíšneho pôvodu: *Z Harmaňekej papierňi si chlapi donášali filc či plzd na kapce* (Králiky BB); od základného podstatného mena je odvodené aj prídavné meno: *Ešte nosím starí plstenni širák* (Bánovce nad Bebravou). Príklady z nárečového prostredia dokazujú aj preberanie výrazov z nemeckej remeselníckej terminológie, v našom prípade slovo *filc*, ktorého pôvod vo vzťahu k pôvodu slova *plst'* napriek ich rovnakému významu nie je jednoznačný (pozri Králik 2019, s. 450): *Najteplejšia deka je s filcu* (Staré Hory BB); *Kúpila som mu čera pekní širák s filcu* (Šurany NZ); *Tuším už ňerobá ten filc takí ohromní* (Chocholná TRČ); *Ňescem talpi na kapce, lem filc* (Smižany SNV).

Okrem obuvi a pokrývok hlavy sa z netkaných vlnených textílií vyrábali aj súčasti ľudového odevu – dlhé kabáty z hrubého súkna alebo z ovčej kožušiny, nazývané *huňe*: *Huňu nosili chlapi do kostola* (Párnica DK); *Ešte aj kedisi mávali take huňe ušite, kabati take* (Riečnica KNM); *Mušel rano oblizdz huňu, bo bulo žimno* (Torysa SAB). V ojedinelých prípadoch sa týmto slovom pomenúvala aj súkenná sára kapcov alebo čižiem: *huna* (Trstín TRN); *hunka* (Mošovce MAR), resp. vo všeobecnom význame aj súkno z ovčej vlny: *huna* (Stará Turá NMV; Dolná Súča TRČ) či hrubá vlnená prikrývka: *Aj hrubéj deke sa hovorilo huna* (Blatné MOD). Vrchný ľudový odev, zimný kabát z domáceho súkna sa pomenúval aj slovami *kabanica*, *kabaňa*. Ide o prevzaté slovo – pravdepodobne prostredníctvom južnoslovenských jazykov – z talianskej formy *gabbano* vo význame „domáci, sedliacky kabát“, pôvodne z arabského slova *qabā'* „vrchný odev s dlhými rukávmi“ (Králik 2019, s. 248): *Kot schladilo, mali kabaňe súkenej biele* (Čelovce MK); *Dakode na plecach kabaňicu maų* (Turíčky LUČ); *Kabaňe, to šijali krajčiri* (Kunov SEN); *F takéj kabaňi je teplo a človek sa može aj dobre pohibovat* (Skalica). Ako synonymum slov *huňa*, *kabanica*, *kabaňa* sa v okolí Prievidze, v turčianskych a gemerských nárečiach a v južnej časti západoslovenských nárečí používalo aj slovo *guba* „zimný kabát zo súkna, často s kapucňou“, „huňa“. Toto slovo k nám preniklo z maďarčiny vo význame „chlpatý plášť z vlny“; ide o výraz nejasného pôvodu, pravdepodobne súvisí s maďarským slovom *gomb* „okružly predmet“, v tomto prí-

pade „látku z kučeravej vlny“: *Guba š čirneho súkna premokla, na chrpte mala pípec* (Blatné MOD); *Čo zme mali kabáti, já som mav gubu, a ten snach furt padav, tag zme premokli až do nitki* (Brestovany TRN); *Kuba je dlhí zimní kabát s trojhranním mechom na hlavu* (Brestovec MYJ); v šarišských a spišských nárečiach aj vo význame „dlhý kožuch nosený srsťou navrch“: *Gubu noša vartaši v noci, jag vartuju* (Torysa SAB); *Guba bila taka jak čuha, aľe mala na virchu šerse* (Dlhá Lúka BAR); *Ket še zahul'al do veľkej gubi, ta mu vera zimno ňebulo* (Veľký Šariš PRE).

Chtiac-nechtiac nám prichádza na um smutný osud čistých prírodných surovín, ktorých využitie sa zachovalo už len v nárečových archívoch či v ľudových piesňach typu *Ovečka, ovečka, trojaký úžitok: žinčička, bryndzička, v zime kabanička...*

Skratky názvov okresov

BAR – Bardejov, BB – Banská Bystrica, BRE – Brezno, ČAD – Čadca, DK – Dolný Kubín, GEL – Gelnica, HLO – Hlohovec, KNM – Kysucké Nové Mesto, LM – Liptovský Mikuláš, LVI – Levice, LUČ – Lučenec, MAR – Martin, MK – Modrý Kameň, MOD – Modra, MYJ – Myjava, NB – Nová Baňa, NIT – Nitra, NMV – Nové Mesto nad Váhom, NZ – Nové Zámky, PB – Považská Bystrica, PRE – Prešov, ROŽ – Rožňava, SAB – Sabinov, SEN – Senica, SKA – Skalica, SNV – Spišská Nová Ves, TOP – Topoľčany, TRČ – Trenčín, TRN – Trnava, TRB – Trebišov, VRB – Vráble, VRN – Vranov nad Topľou, ZVO – Zvolen, ŽIL – Žilina

LITERATÚRA

KRÁLIK, Lubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny. 2., opravené vydanie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2019. 704 s.

MARKOVÁ, Ema: *Slovenské ľudové tkaniny*. Bratislava: Veda 1976. 446 s.

Slovník slovenských nářečí. 1. A – K. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.

Slovník slovenských nářečí. 2. L – P (povzchádzať). Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 066 s.

Slovník slovenských nářečí. 3. P (poza) – R. Ved. red. A. Ferencíková. Bratislava: Veda 2021. 816 s.

ŠPIESZ, Anton: *Remeslá, cechy a manufaktúry na Slovensku. 15. – 19. storočie*. Bratislava: Perfekt 2021. 288 s.

ZAJONC, Juraj: *Premeny vlákna*. Bratislava: Vydavateľstvo Ryba 2012. 240 s.

ROZLIČNOSTI

Braillovo písmo – braille, brail

Proces apelativizácie, t. j. zmena vlastného mena na všeobecné meno, je v slovenčine bežný. Príkladom sú slová *Aspirin – aspirín*, *Facebook – facebook*, *Stroganov – stroganov*, *Coca-Cola – kokakola*, *Mekka – mekka*, *Mercedes – mercedes* či názvy fyzikálnych jednotiek pomenovaných podľa ich pôvodcov, porov. *Watt – watt*, *Ampère – ampér*, *Röntgen – röntgen*. Rovnako produktívne sú podstatné mená, ktoré vznikli univerbizáciou (zjednoslovním) slovných spojení, pozostávajúcich najčastejšie z privlastňovacieho prídavného mena odvodeného od vlastného mena a z podstatného mena, napr. *Alzheimerova choroba – alzheimer*, *Axel-Paulsenov skok – axel*, *Morseova abeceda – morzeovka*, *Pavlovovej torta – pavlovka*. Pred časom sme sa v jazykovej poradni zaoberali žiadosťou Slovenskej autority pre Braillovo písmo zo Slovenskej knižnice pre nevidiacich M. Hrebendu v Levoči o posúdenie používania jednoslovného pomenovania Braillovoho písma *braille*, resp. *brail* a odvodeného prídavného mena *braillový*, resp. *brailový*.

Potreba zaviesť, presnejšie „zoficiálnit“ jednoslovný výraz *braille/brail*, ktorý sa používa v prostredí nevidiacich, ako aj v oblasti IT technológií pre zrakovo znevýhodnených, je pochopiteľná; ako pri väčšine jednoslovných výrazov je motivovaná úsilím o stručnosť, ktorá sa má doceliť nahradením dvoj- či viacsovného spojenia jednoslovným ekvivalentom, najmä pri viacnásobnom používaní v rámci textu. S tým súvisí i potreba ustálenia prídavného mena, ktoré bude fungovať ako alternatíva či náhrada vyjadrenia súvislosti s Braillovým písmom.

Slovo *braille* formálne zodpovedá apelativizovanej podobe mena francúzskeho vynálezcu bodového písma pre nevidiacich Louisa Brailla (v nominatíve *Braille*, výsl. [braj]). Podoba *brail*, ktorá vznikla zjednodušením

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

zdvojeného písmena *l* a vypustením koncového nemého *e*, je už výsledkom adaptácie v slovenčine. Pozrime sa na výskyt apelatív *braille* a *brail* v jazykovom úze. V korpuse textov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV nachádzame obe podoby, pričom prevažuje podoba *braille*: *Niektoré informácie sú v brailli zobrazované v skrátenej podobe. – Prvý prvok dialógu nastavenia braillu je nazvaný Braillovský [správne braillovský] riadok. – Redakcia pripravuje vydanie Zborníka tvorby nevidiacich a slabozrakých autorov v čiernotlačí a braille. – Pre knižnice nevidiacich je [zbierka básní] opäť synchronne s čiernym textom a Brailloom ilustrovaná haptickými ilustráciami. – Na špeciálne formátovanie do brailu asi nebol čas. – označenie rastlín v braili.*

Slovo *braille* sa vzhľadom na zakončenie vo výslovnosti – hlásku *j* – skloňuje podľa vzoru *stroj*, pričom rovnako ako pri vlastnom mene sa vypúšťa nemé *e*: *braille* – (do) *braillu*, (k) *braillu*, (v) *brailli*, (s) *braillom*. V lokáli sa popri tvare *brailli* vyskytuje aj tvar *braille* s príponou *-e*: *V európskom parlamente bola schválená deklarácia dobrovoľného označovania názvov tovarov v braille. – Exponáty sú doplnené popiskami v braille i čiernotlačí.* Predpokladáme, že voľba tvaru s príponou *-e* je ovplyvnená tým, že niektorí používatelia slovo *braille* vyslovujú [brajl], čiže nie podľa originálnej, francúzskej výslovnosti, lež podľa grafického zakončenia na spoluhlásku *-l*, čo ho posúva ku skloňovaniu podľa vzoru *dub*. Hoci by sme lokálový tvar s príponou *-e* očakávali pri adaptovanom slove *brail*, v súčasnosti sme v lexikálnom korpuse ani v textoch na internete tvar (v) *braile* nenašli. Jednako si myslíme, že by sa pri slovách *braille*, *brail* dalo v lokáli sg. uvažovať o dvojtvare, tak ako je to pri slovách *koktail* a *mail* v Slovníku súčasného slovenského jazyka, 2011 (rovnako sa to vzťahuje na slovo *e-mail*). V jazykovej praxi sa popri tvare genitívu sg. *brailu* ojedinele vyskytuje tvar *braila*, porov. citácie i nasledujúcu vetu: *Preto ho nútím do Brailla, preto chcem, aby neostal po strate zraku analfabetom.*

Od slova *braille* je odvodené vzťahové prídavné meno *braillový*, ktoré má význam „súvisiaci s braillom, Braillovým písmom“. Prídavné meno *braillový* takisto prevláda nad vzťahovým adjektívom *brailový* odvodeným od slova *brail*: *Knižnica budovala fond cudzojazyčných dokumentov (zvukové dokumenty a braillové dokumenty v češtine, maďarčine, ruštine, nemčine a angličtine). – Nevidiacim čitateľom pomáhame aj tým, že české zvukové*

knihy... dodatočne označujeme braillovými nápismi. – Boli tu vystavované rôzne hodinky, či už s braillovými číslicami, alebo so zvukovým výstupom. – Hotel je vybavený braillovými znakmi a upravenou podlahou. – Ako jediné v Českej republike má charakter braillového vydavateľstva. Prídavné mená *braillový*, *braillový* ekonomizujú opisné vyjadrenia, porov. *dokumenty v Braillovom písme* (= v *brailli*) – *braillové dokumenty*, *znaky v Braillovom písme* – *braillové znaky*. Obe prídavné mená sa vyskytujú aj v spojení so slovom *písmo* (*braillové písma*, *braillové písma*), v ktorom sa však duplikuje význam pomenovania *Braillovo písma*, preto ho nepovažujeme za vhodné.

V praxi sa vyskytuje i vzťahové prídavné meno *braillovský*, ojedinele *braillovský*, utvorené od vlastného mena *Braille*, ktoré má význam „súvisiaci s Brailloom; charakteristický pre Brailla“ a v istých spojeniach môže nahrádzať adjektívum *Braillov* (môže s ním alternovať), porov. *Braillovo/braillovské písma*, *Braillova/braillovská abeceda*, *Braillove/braillovské znaky*, *Braillova/braillovská klávesnica*, *Braillov/braillovský písací stroj*, *Braillov/braillovský symbol*. Prídavné meno *braillovský* sa niekedy používa v spojeniach *braillovská tlač*, *braillovská tlačiareň* či *braillovské knihy*, v ktorých nejde o vyjadrenie súvisu s osobou Louisa Brailla, ale s Braillovým písmom. Keďže vzťahové prídavné mená s príponou *-ovský* sa tvoria od názvov osôb, porov. *syn* – *synovský* (*synovská pomoc*), *hovorca* – *hovorcovský* (*hovorcovský post*), alebo od osobných mien, napr. *Silvester* – *silvestrovský* (*silvestrovská zábava*), *Beethoven* – *beethovenovský* (*beethovenové sonáty*), v uvedených spojeniach by sa malo uplatniť prídavné meno *braillový* alebo *braillový* od slova *braille* (*brail*): *braillová/braillová tlač*, *braillová/braillová tlačiareň*, *braillové/braillové knihy*.

Záver: V súčasnosti sa najmä v prostredí nevidiacich, ale aj v oblasti informatiky popri dvojslovnom názve *Braillovo písma* používajú jednoslovné výrazy *braille* a *brail*. Na základe výslovnosti [braj] sa tieto výrazy zaraďujú medzi mužské neživotné podstatné mená podľa vzoru *stroj*. V jazykovej praxi sa v lokáli sg. vyskytujú aj tvary (*v*) *braille* podľa vzoru *dub*. Od slov *braille*, *brail* sú odvodené vzťahové prídavné mená *braillový*, *braillový* s významom „vzťahujúci sa na Braillovo písma, braille“. Okrem nich sa používa vzťahové prídavné meno *braillovský* (zriedkavo *braillovský*), ktoré v niektorých spojeniach alternuje s privlastňovacím prídavným menom *Braillov* (napr. *Braillovo/braillovské písma*, *Braillova/braillovská abeceda*).

Z uvedených novotvarov je nateraz frekventovanejšie apelatívum *braille*, formálne zodpovedajúce východiskovému vlastnému menu *Braille*, a odvodené prídavné meno *braillový*.

Pokiaľ ide o slovotvornú stránku, aj keď môžeme byť náchylní interpretovať slovo *braille* ako univerbizovanú podobu slovného spojenia *Braillovo písmo*, nedá sa nevziať do úvahy, že podoba *braille* sa mohla dostať do slovenčiny aj prostredníctvom angličtiny, kde sa pôvodne vlastným menom *Braille* označovalo aj Braillovo písmo. V súčasnej angličtine sa v danom význame odporúča používať apelatívum *braille*.

Zjednoslovnené výrazy mávajú zvyčajne hovorový charakter (*axel*, *morzeovka*), ale môžu mať i charakter profesionalizmov (*alzheimer*), čiže slov, ktoré sa používajú ako ekonomické dorozumievacie prostriedky v rámci odbornej skupinovej komunikácie. Podľa nášho názoru môžeme k takýmto prostriedkom zaradiť aj dvojicu slov *braille*/*brail*, ktoré sa ako jednoslovné apelativizované náprotivky názvu *Braillovo písmo* používajú najmä v komunikácii zrakovo postihnutých ľudí.

Silvia Duchková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

SPRÁVY A POSUDKY

Vydali sme 3. zväzok Slovníka slovenských nárečí (o tradícii a inovácii v lexikografickej praxi)

Kolektív pracovníkov dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV pripravil na vydanie ďalší zväzok Slovníka slovenských nárečí (ďalej SSN). Diferenčný výkladový slovník spracúva výberovo dialektovú slovnú zásobu z celého územia Slovenska. Vývinovo staršie podoby prirodzeného jazyka a lexiku zemepisných dialektov predstavuje celonárodný nárečový slovník zatiaľ v troch zväzkoch od písmena A po heslá písmena R. Predchádzajúce dva zväzky vyšli v r. 1994 (A – K), 2006 (L – povzchádzať). Tretí zväzok akademického slovníka v rozsahu abecedne radených hesiel od *poza* – R vydalo v r. 2021 opäť vydavateľstvo SAV VEDA. Autorský kolektív na čele s vedeckou redaktorkou prom. fil. Adrianou Ferenčíkovou, CSc., získal zaň cenu Literárneho fondu za odbornú a vedeckú literatúru za r. 2021 v kategórii encyklopedických vied a slovníkovej literatúry.¹

Tretí zväzok spracovaním nárečovej lexiky rozširuje poznatky o vývinových fázach nespisovnej, územne ukotvenej variety slovenského jazyka, o premenlivosti slovenčiny zachytenej jedinečným celoplošným výskumom v 20. storočí, zároveň je odrazom života a kultúry našich predkov, ktoré sa nenávratne premieňajú a vytrácajú. Na 816 stranách predstavuje obraz o slovnej zásobe miestnych dialektov na Slovensku. Obsahuje celkovo 10 659 hesiel², v ktorých je spracovaných 13 151 významov. Z celkového počtu hesiel je 2 423 odkazových hesiel upravených podľa princípov lexikografickej štandardizácie, ktoré nadväzujú na heslá zaradené podľa abe-

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí IV.

¹ Dostupné na http://litfond.sk/subory/Ceny_výboru_Sekcie_pre_vedeckú_a_odbornú_literatúru_a_počítačové_programy_za_rok_2021.pdf (cit. 18. 11. 2022).

² Štatistické údaje pripravil autor lexikálnej databázy a programátor slovníka Vladimír Benko.

dy vo všetkých doterajších zväzkoch, ale odkazujú perspektívne aj na heslá pripravovaných zväzkov až po zamýšľané písmeno Ž (napr. *pták* p. **vták**, *pštrnádk* p. **strnádk**, *pšola* p. **včela** ap.). V treťom zväzku sa spracúva aj 491 prihniedzdoovaných hesiel (v zmysle koncepcie SSN1, 1994, s. 39 – 40).

V slovníkovom opise dominuje domáca vrstva slovnej zásoby, ale zaznamenáva sa aj množstvo adaptovaných prevzatí alebo výpožičiek z cudzích jazykov (napr. *preš* i *pres*, *prešburšt*, *ragadov*, *raglán*, *redikat*, *rengel*, *réteš* i *riteš*, *říbez*, *říbezla*, *richtik*, *řínok*, *ring*, *říma*, *řís*, *řízy*, *řódl'ovačka*, *román*, *roštenka*, *rumlus*, *rumplik*, *rundajzeň*, *runkla*, *ryndza* i *ryndzka*, *ryža*), ktoré slovenčinu v jej historickom vývine i v súčasnosti ovplyvnili v nerovnakej miere. Práve v tejto vrstve preberanej a do nárečí adaptovanej lexiky sa v slovníku zaznamenáva najväčší počet hláskových variantov, resp. prešmyčiek (napr. *lingrota* > **ringlota**, *lajbrik* > **lajblík**, *rehorňik* > **rehoľník**, *lajtar*, *lejtar* > **rajtár**). Naše dialekty nie sú v tomto procese adaptácie výnimkou. Jazyk je živý organizmus, nie je statický, vyvíja sa, jednotlivé zložky jazykového systému sa preskupujú. Raz sú dominantné, tvoria jadro slovnej zásoby, inokedy ostávajú skryté, ocitajú sa na periférii systému, nepoužívajú sa aktívne v reči, zachované sú viac v pamäti najstarších nositeľov jazyka (k takým slovám patrí napr. lexika z oblasti zanikajúcich tradičných remesiel, gazdovského života na vidieku, baníctva, lesného hospodárstva, domáckych činností, odievania, kuchynského inventára a stravy, krajové či miestne pomenovania rastlín, živočíchov, chorôb ap.), aby zas v inej chvíli vystúpili do popredia zo zabudnutia (napr. ožívajú výrazy z tematického okruhu spracovania vlákna a semien, splst'ovania vlny, ekologického farmárčenia a chovu hospodárskych zvierat, výroby vín, pomenovania liehovín a pod.). Dynamické zmeny a premeny jazyka sa odohrávajú aj v nárečiach.

Cestou k slovníku je poctivý lingvistický výskum a preverená lexikografická tradícia, ktorá sa uplatňuje na pôde Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra už dlhé roky. Slovník slovenských nárečí nie je výsledkom práce nemenného kolektívu. Podieľalo sa na ňom už niekoľko generácií dialektológov a spolupracovníkov, a to nie izolovane. Silná generácia s takými menami ako J. Štolc, F. Buffa, A. Habovštiak, J. R. Nižnanský s vtedy mladšími A. Ferenčíkovou, Š. Liptákom a pod vedeckým vedením I. Ripku stála pri zrode Ukážkového zväzku Slovníka slovenských nárečí (vyšiel v r. 1980). Už v ňom sa začala plniť ďalšia veľká úloha základného dialektologického

výskumu – tým bol po jazykovom atlase (pod vedením J. Štolca) celonárodný nárečový slovník. Pri príprave slovníka sa zohľadňovala primeranosť odborných postupov, posudzovali sa možné lexikografické riešenia pri spracúvaní nárečovej slovnjej zásoby slovenčiny osvedčenou metodológiou, kreovala sa koncepcia projektu, aby bola nárečová lexika predstavená verejnosti zrozumiteľne v najväčšej rôznorodosti krajových odlišností, ale aj pestrosti spoločných znakov. Hranicami Slovenska sa vymedzilo územie, z ktorého sa spracujú slovenské dialekty. Do slovníka sa nepojali nárečia existujúce mimo územia štátnych hraníc. Rovnako sa do slovníka neplánovala zahrnúť lexika z nárečí existujúcich prevažne v okrajových častiach Slovenska, ktoré však nepatria k slovenským dialektom, teda z tzv. rusínčiny, goralčiny atď. Predpokladalo sa, že niekoľkozväzkový slovník bude dlhodobým projektom (uvažovalo sa o troch zväzkoch zostavených podľa abecedy). Niektoré počiatočné zámery autorov a odborných oponentov koncepcie sa ukázali už pri 1. zväzku ako priveľmi ambiciózne a od ich realizácie sa upustilo.

Postupom času si generácie dialektológov odovzdávali svoje odborné skúsenosti, mladšia generácia dozrela, v lexikologickom výskume aj lexikografickej praxi vypsela a nastúpila po predchodcoch. Už v réžii mladšej generácie autorov bol v r. 2006 dokončený 2. zväzok a v r. 2021 najnovší, 3. zväzok. Niekoľkoročný vedecký projekt nárečového slovníka v nadväzujúcich etapách finančne podporuje vedecká grantová agentúra VEGA (vedúcim riešiteľom projektu po predchodcovi I. Ripkovi je M. Smatana). S prípravou a realizáciou slovníka úzko súvisí aj odborná digitalizácia archívov a nárečovej fonotéky. Dnes je jadrom autorského tímu, neúnavnou školiteľkou, garantom dialektologickej tradície na pracovisku vedecká redaktorka A. Ferenčíková, ktorá SSN tvorí od jeho počiatku v pozícii autorky a redaktorky. V recenznom posudku na tretí zväzok N. P. Antropov (z Minska) písal o jeho vedeckej redaktorky ako o pilieri slovenskej dialektológie. Pod jej vedením sa v úvodnej časti 3. zväzku opísali novátorské, ale nevyhnutné koncepčné zmeny, ktoré sa uplatňovali už od 2. zväzku (podrobnejšie o doplneniach, úpravách a zmenách koncepcie pozri SSN3, s. 12 – 14). Recenzentka M. Krčmová (z Brna) ocenila nadväznosť objemného slovníkového materiálu na predošlé zväzky, pričom sa koncepčne zachováva rovnaký spôsob výstavby hesla a prezentácia materiálu, transkribovaného jednotným spôsobom. Významové odtiene lexikálnosé-

mantického spracovania napr. predponových sloviess a výrazov začínajúcich sa v tomto zväzku predponou *po-* (ale aj ďalších mnohovýznamových heslových statí) hodnotí ako obdivuhodne výkladmi prepojené. Výklady významov sa v slovníku vysvetľujú zrozumiteľne, javia sa ako „nadčasové“. Etymologické východiská významov slov sa zohľadňujú, ale nie sú pri tvorbe heslových statí a štandardizácii heslových foriem dominantné. Autori pri tvorbe slovníka vychádzajú z najnovších etymologických výskumov bezprostredne nadväzujúcich na domáci pramenný materiál (napr. Králik, 2015, 2020).

V súčasnosti sa pripravujú heslá začínajúce sa písmenami *S, Š, T, Ť*. Podľa rozsahu pramenných fondov, ale aj podľa predpokladaných častí v abecede, kde sú v pomocnom heslári zastúpené heslá s bohatými dialektovými formami predponových sloviess, napr. s predponami *s-, v-, vy-, z-/zo-, za-*, dá sa očakávať, že slovník môže byť hotový v rozsahu piatich, možno šiestich zväzkov.

Slovník sa začal koncipovať formou rukou písaného textu na lístkoch pohľadnicovej veľkosti. Budúce rozličné typy písma sa označovali farebným podčiarkovaním a zvýrazňovaním textu pastelkami. Krátko pred dokončením 1. zväzku vstúpili aj do lingvistického výskumu nové, počítačové technológie. Celý rukopisný text slovníka prešiel technickou adaptáciou. Spolupracujúci a pre lingvistiku zaniatený programátor V. Benko vytvoril univerzálne programové pracovné prostredie, v ktorom dialektologický dorast nanovo prepísal a spracoval 1. zväzok SSN (vyšiel v r. 1994). Nárečový slovník bol na pracovisku prvým výsledkom takejto interdisciplinárnej spolupráce. Odvtedy sa všetky veľké slovníky slovenčiny z dielne JÚLŠ SAV, medzi nimi aj Slovník slovenských nárečí, pripravujú v elektronickej podobe s podporou počítačových nástrojov (pozri SSN3, s. 10 – 11). Tie umožňujú nielen autorské koncipovanie, štruktúrované zvýrazňovanie heslových statí, priebežnú kontrolu tvorenej slovníkovej databázy, jej zálohovanie, ale aj počítačovú redakciu.

Veľkou premenou sa vyznačuje súčasná tvorba slovníka, pri ktorej sa využívajú novobudované elektronicke zdroje a databázy. Naďalej však ostávajú primárnym lexikografickým zdrojom systematizované (zatiaľ nedigitalizované) nárečové kartotéky, dotazníky a jazykové mapy spracované pre Atlas slovenského jazyka, textové zbierky v archíve dialektologického oddelenia

(pozri v predhovore v SSN3, s. 10 – 11). Takmer v záverečnej fáze prípravy pribudol k elektronickým zdrojom lexikografický portál vytvorený s podporou nástroja NoSketchEngine – *LexiCorp* (autor V. Benko), od r. 2019 je obohatený o korpus *Lexicon Dialectorum Slovacarum* v jeho aktualizovaných a dopĺňaných verziách. Interdisciplinárna spolupráca pokračuje aj pri príprave nového, 4. zväzku slovníka. Nadväzujúc na technické nástroje, zdokonalenia a vstupnú elektronizáciu (ktorá sa začala prepismi zdrojových textov už pred vyše 20 rokmi), pokračujúc spracovanou nárečovou databázou Slovenského národného korpusu (od r. 2021 má korpus nárečí SNK aktuálnu verziu dialekt-5.0), na jeseň r. 2022 sa pre autorov SSN sprístupnila na interné využívanie a testovanie pilotná verzia korpusu nárečových textov z interných zbierok pracoviska *Corpus Dialectorum Slovacarum* (autori V. Benko, P. Malčovský). Dialektológovia v JÚLŠ SAV sú pri tvorbe ďalších slovníkových zväzkov otvorení a pripravení v budúcnosti prezentovať slovnú zásobu dialektov a slovenské nárečia na aktualizovaných portáloch, kde sa ukáže životaschopnosť nárečí na Slovensku, ale aj výsledky kontinuálneho vedeckého výskumu.

Okrem spomenutých pramenných korpusov *Lexicorp*, *Corpus* a ďalších na vyhľadávanie a dokumentovanie nárečových foriem a tvarov sú prvé dva zväzky SSN po ďalšom technickom spracovaní a korekciách textu začlenené do slovníkového portálu³. Teda aj keď sú úspešne vypredané, stále sú používateľom dostupné na webovej stránke pracoviska (ktorá zároveň napĺňa úlohu prameňa na ďalšie štúdium slovnej zásoby slovenčiny a pod.) a dá sa v nich vyhľadávať v kontexte iných príručiek.

Do tvorivého procesu koncipovania hesiel stále vstupujú nové impulzy a odborné inšpirácie. Pribúda materiál v nárečových kartotékach a zbierkach. Súbor prameňov na dokumentáciu dialektových foriem sa neustále obohacuje o nové zdroje z odbornej literatúry či z terénneho výskumu. Pribúdajú také, ktoré v súčasnosti spracúvajú lingvisticky neškolení autori. Aj také doklady z nárečí v laickom spracovaní využívajú autori výberovo pri koncipovaní. Ich existencia zo súčasnosti potvrdzuje napr. zastúpenie v nárečovej lexike, krajoú rozšírenosť nárečového javu a tvaru, špecifikuje jeho funkčné využitie, dopĺňa významovú štruktúru nárečového slova.

³ Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Predstavenie 3. zväzku SSN by nebolo pútavé, keby sme neuviedli slovníkové maximá. Medzi heslá s najväčším počtom významov patria slovesá *prejsť* (s 29 významami), *prísť* (25 významov), *púšťať* (23), *pustiť* (23), *rezať*, *pretiahnuť* (obidve po 20 významov). Žiadna z doteraz prístupných príručiek o slovenčine nedokumentuje na jednom mieste také množstvo obrazných ustálených vyjadrení. Slovník predstavuje v celom zväzku 2 662 frazeologických jednotiek a pranostík o počasí. V heslovej stati sú združene zaradené pri náležitom význame za znakom ●. Každá frazeologická jednotka sa samostatne vykladá opisom alebo synonymom. Najviac ich má heslová stat' *rit'* (až 136 prirovnaní, prísloví a porekadiel), *ruka* (110), *rozum* (86), *robotá* (70), *robiť* (64), *reč* (49), *prísť* (47), *pustiť* (40), *prst* (31), *pysk* (29). Do tejto časti sú výnimočne zaradené aj ustálené obrazné vyjadrenia poverového charakteru na dokumentovanie miznúcej kultúry a svetonázorových hodnôt národa, nachádzajúce bohaté paralely v konfrontačnom slavistickom výskume. Za znakom ◆ sa spracúva 904 viacslovných pomenovaní, t. j. ustálených spojení, obyčajne s istým štylistickým príznakom expresivity. Ďalšie viacslovné (najčastejšie dvojslovné) pomenovania sa spracúvajú ako terminologické spojenia v samostatných významoch hesla, ide napr. o dvojslovné názvy zvierat, rastlín, húb, častí tela ap. (*divá rasca*, *zemný rak*, *hadacie rebrinie*, *riedky hrebíček*, *rožkatá sova*, *babí pes*, *psie šťanky*, *americká pržlava*, *pyšná dierka...*). Množstvo ďalších lexikografických riešení s početnými príkladmi sa opisuje a vysvetľuje v koncepcii v SSN1 a v predhovore v SSN3.

Všetky nárečové doklady dokumentujúce jednotlivé významy slova v SSN sú charakterizované príslušnosťou k lokalite, teda aj k miestnemu dialektu alebo nárečovému areálu. Do slovníka je na ľahšiu orientáciu v zemepisných charakteristikách vložená praktická záložka s mapkami nárečových oblastí.

Do slovníka sa dá však aj nevedecky začítať a odhaľovať krásu a bohatstvo národného jazyka zachytené v jeho prirodzenej forme. No v neposlednom rade recenzent slovníka P. Žigo prízvukuje, že „naliehavosť vydávania takéhoto lexikografického diela treba vnímať nielen na pozadí syntetizujúceho vedeckého sprístupňovania nášho kultúrneho dedičstva smerom k domácej lingvistickej, etnologickej, historickej či kulturologicky orientovanej vedeckej komunite, ako aj verejnosti, ale aj ako požiadavku a prameň ve-

deckého výskumu zahraničných bádateľov“. Podľa P. Žiga, nášho blízkeho spolupracovníka i konzultanta, ide o hodnotný edičný krok s vysokou poznávacou a inšpiratívnou hodnotou.

Katarína Balleková
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA:

BENKO, Vladimír. LexiCorp: Corpus Approach to Presentation of Lexicographic Data. In *Electronic lexicography in the 21st century: Smart lexicography. Proceedings of the eLex 2019 conference. 1-3 October 2019, Sintra, Portugal*. Eds. Iztok Kosem, Tanara Zingano Kuhn, Margarita Correia. Brno : Lexical Computing CZ, s. r. o., 2019, s. 957 – 969.

KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda 2015; 2., opr. vyd. Bratislava: Veda 2019.

KRÁLIK, Ľubor: *Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nárečí)*. Bratislava: Veda 2020. 176 s.

Slovník slovenských nárečí. Ukážkový zväzok. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1980. 284 s.

Slovník slovenských nárečí. 1. A – K. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.

Slovník slovenských nárečí. 2. L – P (povzchádzať). Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 066 s.

Slovník slovenských nárečí. 3. P (poza) – R. Ved. red. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 2021. 816 s.

SPYTOVALI STE SA

Oblačno. – Na jazykovú poradňu sa obrátil pisateľ s otázkou o slovnodruhovom zaradení slova *oblačno*. Zaujmal ho titulok *Nový týždeň v znamení oblačna, prehánok a búrok*. Slovníky mu poskytli len výklad slova *oblačno* ako príslovky a odpoveď nenašiel ani v akademickej Morfológii slovenského jazyka.

Slovo *oblačno* sa vo väčšine slovníkov spracovalo iba ako príslovka, napr. v Slovníku súčasného slovenského jazyka (O – Pn, 2021; ďalej SSSJ) sa klasifikuje ako príslovka iba vo vetnom základe i ako termín z meteorológie vo význame „vyjadruje stav ovzdušia, keď oblaky pokrývajú päť až sedem osmín oblohy, keď je takmer zamračený“. V ďalších slovníkoch je informácia vzhľadom na ich charakter, prirodzene, stručnejšia – v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ) sa vetná príslovka *oblačno* uvádza prihniedzovaná pri prídavnom mene *oblačný* s odkazom na jeho prvý význam „pokrytý oblakmi, mračný“ a s príkladom *je oblačno*. Rovnako sa v spoločnej heslovej jednotke s adjektívom *oblačný* a substantívom *oblačnosť* uvádza vetná príslovka *oblačno* v Pravidlách slovenského pravopisu (2013). Iba v Historickom slovníku slovenského jazyka (A – J, 1991) sa slovo *oblačno* zaraďuje aj k substantívam stredného rodu s významom „oblačnosť“ a príkladom *oblačno, wjtr a desst prekažj žatwe*.

Používanie slova *oblačno* v jazykovej praxi ako podstatného mena sme overovali v internom korpuse textov Omnia Slovaca IV Maior Beta (22.01)¹ a na internete. Našli sme niekoľko dokladov: *Týždeň v znamení oblačna, mrholenia a hmly. – Počasie prešlo od oblačna k búrke za päť sekúnd. – V čase oblačna a veterna sme si spravili výlet na monument. – Fotodokumentácia sa v hmle a oblačne robila mizerne.*

Podobne fungujú aj ďalšie výrazy, väčšinou z oblasti meteorológie. Spomenieme napríklad slovo *jasno*, ktoré sa v KSSJ, SSSJ aj v prvom zväz-

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidiel v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

¹ Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (22.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚLEŠ SAV, v. v. i. [cit. 27. 11. 2022].

ku Slovníka slovenského jazyka (1959; ďalej SSJ) uvádza nielen ako vetná príslovka, ale aj ako podstatné meno, pričom v SSJ aj ako básnický výraz s významom „jas, jasné svetlo“. Slovo *snečno* sa v KSSJ spracovalo len ako príslovka, no vo štvrtom zväzku SSJ (1964) aj ako podstatné meno, rovnako ako básnický výraz vo význame „slniečny jas“. V korpusových textoch sú aj doklady na použitie slov *polojasno*, *polooblačno*, *veterno*, *snečno* či *jasno* ako podstatných mien, napr. *Pri **polojasne** sa batéria nabila na hodinové svietenie a pri zamračenej oblohe vôbec. – Medzi trsmi nekosenej vegetácie je závetrie, i počas **veterna** či búrok, často v posunutom alebo prenesenom význame, napr. V predstavení... absentovali svetlé momenty, ktoré by vniesli trocha **snečna** do tmy. – Minuloročné vzdelanie mi pomohlo k **polooblačnu** a teraz úplne k **jasnu**.*

Na webovej stránke Slovenského hydrometeorologického ústavu sa v Slovníku vybraných meteorologických pojmov a výrazov môžeme stretnúť s termínmi *dusno* (dodávame, že v KSSJ, SSSJ a SSJ spracované aj ako substantívum) a *dymno*, ktoré sa v definíciách použili ako podstatné mená: *Hranicou pre pocit dusna je pri relatívnej vlhkosti vzduchu 100 % už teplota 16,5 °C. – O dymne hovoríme, ak je viditeľnosť 10 až 1 km.* Podstatné meno *oblačno* sa tu neuvádza a význam „množstvo oblakov na istom mieste; miera udávajúca stupeň pokrytia oblohy oblakmi, najčastejšie vyjadrená v osminách“ zastupuje meteorologický termín *oblačnosť* (spracovaný v KSSJ aj SSSJ).

V jazykovej praxi sa vyskytujú situácie, keď možno bez zaváhania pomenovať stav počasia inak ako pomocou stavových prísloviiek. Slová označujúce poveternostné pomery môžu fungovať aj ako podstatné mená stredného rodu zakončené na samohlásku *-o*, pričom sa skloňujú podľa vzoru *mesto*. Použili ho aj autori novinového titulku *Nový týždeň v znamení oblačna, prehánok a búrok*.

Jazyková prax ukazuje, že niektoré príslovky označujúce stav počasia sa v ojedinelých prípadoch používajú aj ako substantíva, napr. *oblačno*, *slniečno*, *veterno*, ide však o príležitostné, príznakové použitie, ktoré sa v lexikografických príručkách zvyčajne nezachytáva.

Judita Páleníková

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, v. v. i.

PRIPOMÍNAME SI

4. november 2022

Vo veku 91 rokov nás navždy opustil **doc. PhDr. Dezider Kollár, CSc.**, jazykovedec, vysokoškolský pedagóg a redaktor. Zaoberal sa výskumom dejín ruského jazyka, štúdiom ruskej a slovenskej slovnej zásoby (lexikológia, lexikografia), gramatickej stavby jazyka a teórie vyučovania ruského jazyka. Podieľal sa na vzniku Veľkého rusko-slovenského slovníka a Veľkého slovensko-ruského slovníka (ako spoluautor, vedecký a hlavný redaktor) aj ďalších prekladových slovníkov. Jeho pedagogická činnosť bola spätá s Katedrou ruského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Trnave Univerzity Komenského v Bratislave (odborný asistent, docent, prodekan; 1970 – 1984) a s katedrou jazykov Inštitútu pre výchovu vedeckých pracovníkov SAV (viac na https://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci/2006-2010.pdf). Od r. 1995 bol na dôchodku. Česť jeho pamiatke!

5. november 2022

120. výročie narodenia pedagóga a jazykovedca **Bela Letza**. Po štúdiu slavistiky a romanistiky na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe v r. 1926 pôsobil ako stredoškolský učiteľ na gymnáziách v Michalovciach, Liptovskom Mikuláši, Žiline a Košiciach. Venoval sa slovenskému spisovnému jazyku, najmä slovtvorbe a syntaxi. V 30. rokoch minulého storočia pravidelne prispieval do Slovenskej reči. Popri pedagogickej práci zostavil a vydal v r. 1943 publikáciu o tvorení slov *Kmeňoslovné úvahy* a v r. 1950 *Gramatiku slovenského jazyka*. Prekladal z francúzštiny a venoval sa aj dramatickej tvorbe (viac na <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1972/5/sr1972-5-lq.pdf> v príspevku *Belo Letz a jeho dielo*). Zomrel 28. 11. 1971 v Žiline.

16. november 2022

110. výročie narodenia **PhDr. Vlada Uhlára**, jazykovedca a pedagóga. Po absolvovaní štúdia na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (slavistika – história) od r. 1936 pôsobil ako stredoškolský učiteľ

v Košiciach, Prešove, Skalici a Ružomberku. Pracoval v oblasti praktickej jazykovedy, onomastiky (venoval sa pôvodu miestnych a chotárnych názvov – toponomastike), dialektológie (staršej a nárečovej slovnej zásoby slovenčiny), terminológie, histórie a recitačného umenia (kultivovania umeleckého prejavu). Jazykovokultúrne príspevky publikoval v Učiteľských novinách, Kultúre slova, Slovenskej reči a iných regionálnych novinách a časopisoch (viac na <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2002/6/ks2002-6.html>). Od r. 1972 bol na dôchodku, zomrel 2. 8. 1996 v Ružomberku.

13. december 2022

110. výročie narodenia jazykovedca **prof. PhDr. Eugena Paulinyho, DrSc.** V roku 1935 ukončil štúdium slovenského a latinského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde aj pôsobil väčšinu svojho profesionálneho života ako pedagóg (v r. 1964 – 1977 vedúci Katedry slovenského jazyka FF UK, v r. 1969 prorektor univerzity). Vo svojom rozsiahlom vedeckom diele sa venoval témam zo súčasného jazyka, slovenským nárečiam a dejinám jazyka, ako aj všeobecnolingvistickej problematike (štylistike, syntaxi, fonológii). Bol autorom mnohých štúdií, tvorcom učebných textov a učebníc, k jeho najvýznamnejším dielam patrí *Slovenská gramatika* (v spoluautorstve s J. Ružičkom a J. Štolcom), ktorá vyšla vo viacerých vydaniach (viac na <https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2006/2/ks2006-2.pdf>). Zomrel 19. mája 1983 v Bratislave.

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

IVANOVÁ, Martina: Kto je <i>slovenský Leonardo da Vinci</i> ? O jednom type metaforicko- metonymických konštrukcií v slovenčine.....	3
KAČALA, Ján: Nekongruentná a čiastočne kongruentná predikatívna syntagma..	129
KAČALA, Ján: Podmetová vedľajšia veta ako problém?	321
KROLČÍKOVÁ, Romana: Jazykové neistoty používateľov slovenčiny v oblasti pravopisu veľkých písmen vo vlastných osobných menách.....	197
RAMŠÁKOVÁ, Anna: Apelativa <i>strunga, urva, urvisko</i> a <i>zarva</i> a ich odraz v propriálnej lexike.....	143
RAMŠÁKOVÁ, Anna: <i>Predhorie</i> či <i>Priedhorie</i> , <i>Brestenné</i> či <i>Briestenné</i> ? (1. časť).....	204
RAMŠÁKOVÁ, Anna: <i>Predhorie</i> či <i>Priedhorie</i> , <i>Brestenné</i> či <i>Briestenné</i> ? (2. časť).....	274
ŠIMON, František – DANKO, Ján: <i>Medzičelust'</i> alebo <i>rezáková kost'</i> ?.....	191
VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: <i>mononymum, krstné meno, rodné meno</i>	65
VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: <i>prímeno, šľachtický prídomok, priezvisko – rodinné meno, rodové meno</i> (1. časť)	257
VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: <i>prímeno, šľachtický prídomok, priezvisko – rodinné meno, rodové meno</i> (2. časť)	334

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

BAČOVÁ, Mária: Latinsko-slovensko-česko-rusko-bieloruský slovník oficiálnych názvov liečivých rastlín. 4. časť (G – J)	35
BAČOVÁ, Mária: Latinsko-slovensko-česko-rusko-bieloruský slovník oficiálnych názvov liečivých rastlín. 5. časť (K – O)	101
BAČOVÁ, Mária: Latinsko-slovensko-česko-rusko-bieloruský slovník oficiálnych názvov liečivých rastlín. 6. časť (P – R)	164
BAČOVÁ, Mária: Latinsko-slovensko-česko-rusko-bieloruský slovník oficiálnych názvov liečivých rastlín. 7. časť (S – Z)	218
KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 1. Druhy rodov začínajúcich sa písmenom A	19
KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 2. Druhy rodov začínajúcich sa písmenom B – C	84

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 3. Druhy rodov začínajúcich sa písmenom D – F	154
KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 4. Druhy rodov začínajúcich sa písmenom G – K	210
KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 5. Druhy rodov začínajúcich sa písmenom L – Q	282
KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 6. Druhy rodov začínajúcich sa písmenom R – S.....	344

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

<i>Jaka ši, taka ši, moja ši</i> (zo zemplinskej lexiky). M. Č h o c h o l.....	299
<i>Klobúk dolu!</i> K. B a l l e k o v á	228
Kopanice napravo – a naľavo lazy. M. S m a t a n a.....	107
<i>Ňegdo robí a ňegdo sa robí, že robí.</i> D. Š i m u n o v á.....	39
Pomenovania svätajánskej mušky v slovenských nárečiach. E. D v o r n i c k á..	172
<i>Válenky, kapce, klobúky, hune</i> – vďačili sme za ne ovčej vlne. P. Ž i g o	354

ROZLIČNOSTI

<i>Braillovo písmo – braille, brail.</i> S. D u c h k o v á.....	364
<i>Kopaničiar a Kopaničan.</i> I. V a n č o v á.....	238
<i>... kým nás neporazí</i> – štylistická poznámka k sloganu o covide. L. I v a n č o v á... 118	118
Môžeme si predplatiť službu, ktorá je zadarmo? D. N e m c o v á.....	181
Používanie skratky <i>IT</i> a od nej odvodených slov S. M i s l o v i č o v á	306
Vrátia nám za plastovú fľašu <i>zálohu</i> alebo <i>záloh</i> ? J. P á l e n í k o v á.....	47

SPRÁVY A POSUDKY

Jubileum prof. Juraja Dolníka, DrSc., alebo Provokačný potenciál jedného jazykovedca. J. R u s i n k o v á.....	242
Kodifikácia v Pravidlách slovenského pravopisu (1931 – 2013). P. Ž i g o.....	185
Kytica pre Mateja Považaja. S. M i s l o v i č o v á.....	240
Naša slovníková jubilanťka Alexandra Jarošová. N. J a n o č k o v á, B. Č h o c h o l o v á	121
Nová česká hydronymická publikácia. M. B e l á k o v á.....	311

Vydali sme 3. zväzok Slovníka slovenských nárečí (o tradícii a inovácii v lexi- kografickej praxi). K. B a l l e k o v á	368
Vydali sme 4. zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka. N. J a n o č- k o v á	247
Za docentkou Janou Skladanou. I. R i p k a.....	51

SPYTOVALI STE SA

Budeme cestovať <i>za lacno</i> ? J. P á l e n í k o v á.....	190
<i>Esenciálne obchody</i> . D. D o v i č o v i č o v á.....	59
Je prídavné meno <i>hudobnonástrojársky</i> napísané správne? J. P á l e n í k o v á.	126
O používaní slova <i>ferrata/ferata</i> v slovenčine. J. P á l e n í k o v á	316
<i>Oblačno</i> . J. P á l e n í k o v á.....	375
Potrebuje slovo <i>tenderizer</i> ? D. G u r i č a n o v á.....	57
Spojovník alebo pomlčka? S. D u c h k o v á	253

Z WEBOVEJ PORADNE

Skloňovanie mena <i>Rytmus</i>	128
Skloňovanie slova <i>router</i>	192
<i>Zriešiť</i> či <i>vyriešiť</i> ?	128
Pripomíname si	62, 255, 320, 377
Index 56. ročníka	382
Informácie autorom.....	64
Obsah 56. ročníka	379

Index 56. ročníka

A

ajťák, význam a používanie 306 – 310

B

braille, brail, význam a používanie 364 – 367

braillový, brailový, význam a používanie 364 – 367

Braillovo písmo, význam a používanie 364 – 367

C

cédečko, cédéčko, cedečko, význam a používanie 306 – 310

ClA, význam a používanie skratky 306 – 310

D

dévedéčko, dévedéčko, dévedečko, význam a používanie 306 – 310

dialektológia: kopanice a lazy v slovenských nárečiach 107 – 117; pomenovania lenivej osoby v slovenských nárečiach 39 – 46; pomenovania súvisiace so spracovaním ovčej vlny v slovenských nárečiach 354 – 363; pomenovania svätobjánskej mušky v slovenských nárečiach 172 – 180; pomenovania súvisiace so zvl'adom človeka v slovenských nárečiach 299 – 305; Slovník slovenských nárečí, 3. zväzok 368 – 374; *širák, klobúk a kalap* v slovenských nárečiach 228 – 237, 274 – 281

DOLNÍK, Juraj, medailón 242 – 247

doriešiť, význam a používanie 128

DUDOK, Miroslav, pripomenka 256

ĎUROVIČ, Ľubomír, spomienka 255

DVD, význam a používanie skratky 306 – 310

dymno, význam a používanie 376

E

esenciálny, význam a používanie 59 – 61

F

ferrata, ferata, význam a používanie 316 – 319

H

hudobnodramatický, hudobno-dramatický, význam a používanie 126 – 127

hudobnokultúrny, význam a používanie 126 – 127

hudobnonástrojársky, h-a dielňa, význam a používanie 126 – 127

hudobnonástrojový, význam a používanie 126 – 127

hudobnopedagogický, význam a používanie 126 – 127

hudobnorozprávkový, význam a používanie 126 – 127

hudobnovedný, význam a používanie 126 – 127

hudobnovzdelávací, význam a používanie 126 – 127

hudobnožánrový, význam a používanie 126 – 127

I

IC, význam a používanie skratky 306 – 310

informačné technológie, význam a používanie 306 – 310

informačnotechnologický, význam a používanie 309

IT, význam a používanie skratky 306 – 310

itečkár, itečkár, itečkár, význam a používanie 306 – 310

J

JAROŠOVÁ, Alexandra, medailón 121 – 125

JAROŠOVÁ, Alexandra, pripomienka 62

jasno, význam a používanie 375 – 376

K

kopaničan, význam a používanie 238 – 239

kopaničiar, význam a používanie 238 – 239

KOPECKÁ, Martina: Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931 – 2013, recenzia 185 – 189

KOLLÁR, Dezider, spomienka 377

KOVÁŘOVÁ, Kristýna: Hydronymie povodí Ostravice (jména řek, potoků, rybníků a studánek, recenzia 311 – 315

KRÁL, Abel, pripomienka 256

L

lacno, význam a používanie 190 – 191

LETZ, Belo, spomienka 377

lexikológia: 4. zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka 247 – 252

M

medailóny: JAROŠOVÁ, Alexandra 121 – 125; POVAŽAJ, Matej 240 – 242

medzičel'ust', význam a používanie 193 – 196

N

nekrológy: SKLADANÁ, Jana 51 – 56

neporaziť, význam a používanie 118 – 120

O

oblačno, význam a používanie 375 – 376

oblačnosť, význam a používanie 375 – 376

oblačný, význam a používanie 375 – 376

odber, význam a používanie 181 – 184

onomastika: apelatíva *strunga*, *urva*,

urvisko a *zarva* v propriálnej lexike

143 – 153; *Predhorie* či *Priedhorie*,

Briestenné či *Briestenné* 204 – 209;

mononymum, *krstné meno*, *rodné*

meno 65 – 83, *primeno*, *šľachtický*

prídomek, *priezvisko* – *rodinné meno*,

rodové meno 257 – 273,

ORAVCOVÁ, Adriana, pripomienka 62

ORAVEC, Ján, spomienka 255

P

PAULINY, Eugen, spomienka 378

PECIAR, Štefan, spomienka 320

piár, význam a používanie 306 – 310

piárko, význam a používanie 306 – 310

polooblačno, význam a používanie 376

pomlčka, význam a používanie 253 – 254

poraziť, význam a používanie 118 – 120

poriešiť, význam a používanie 128

POVAŽAJ, Matej, medailón 240 – 242

PR, význam a používanie skratky 306

– 310

pravopis: písmen vo vlastných osobných menách 197 – 204

predplatiť, význam a používanie 181 – 184

predplatné, význam a používanie 181 – 184

pripomíname si: KRÁL, Abel 256;

DUDOK, Miroslav 256; ĐUROVIČ,

Lubomír 255; JAROŠOVÁ,

Alexandra 62; KOLLÁR, Dezider

377; LETZ, Belo 377; ORAVCOVÁ,

Adriana 62; ORAVEC, Ján 255;

PAULINY, Eugen 378; PECIAR,

Štefan 320; SKLADANÁ, Jana 62;

UHLÁR, Vlado 377 – 378

R

recenzie: KOPECKÁ, Martina:

Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931 – 2013 185 – 189; KOVÁŘOVÁ, Kristýna: Hydronymie povodí Ostravice (jména řek, potoků, rybníků a studánek 311 – 315

rezáková kost', význam a používanie 193 – 196

router, skloňovanie 192

Rytmus, skloňovanie 128

rytmus, skloňovanie 128

S

savka, význam a používanie 309

SKLADANÁ, Jana, nekrológ 51 – 56; spomienka 62

skloňovanie: mena *Rytmus* 128; slova *router* 192

slnечно, význam a používanie 376

Slovník súčasného slovenského jazyka, 4. zväzok, informácia 247 – 257

spojovník, význam a používanie 253 – 254

syntax: kongruentná a čiastočne nekongruentná predikatívna syntagma 129 – 142; podmetová vedľajšia veta 321 – 333

Š

štylistika: metonymicko-metaforické konštrukcie v slovenčine 3 – 18; poznámka k sloganu o covide 118 – 120

T

tenderizér, význam a používanie 57 – 59

terminológia: latinsko-slovensko-česko-rusko-bieloruský slovník oficiálnych názvov liečivých rastlín (G – J) 35 – 38, (K – O) 101 – 106, (P – R) 164 – 171, (S – Z) 218 – 227; *me-*

dzičel'ust' alebo *rezáková kost'*; nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín, druhy rodov (A) 19 – 34, (B – C) 84 – 100, (D – F) 154 – 163, (G – K) 210 – 217, (L – Q) 282 – 298, (R – S) 344 – 353

U

UHLÁR, Vlado, spomienka 377 – 378

V

via ferrata, význam a používanie 316 – 319

VIP, význam a používanie skratky 306 – 310

vipka, význam a používanie 306 – 310

vyriešiť, význam a používanie 128

Z

za babku, význam a používanie 190 – 191

zadarmo, význam a používanie 190 – 191

základný, z. *obchod*, význam a používanie 59 – 61

záloh, význam a používanie 47 – 50

záloha, význam a používanie 47 – 50

zálohovaný, význam a používanie 47 – 50

zálohovať, význam a používanie 47 – 50

založiť, význam a používanie 47 – 50

zjemňovač, z. *mäsa*, význam a používanie 57 – 59

zmäkčovač, z. *vody*, význam a používanie 57 – 59

žuška, význam a používanie 309

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300